

Az „Iszlám Állam” államiségának problémái

*Államnak tekinthető-e az ISIS, bármilyen értelemben is?**

Az Iszlám Állam (ISIS)^[1] egy önmagát államnak tekintő, saját magát a nevében „államként” meghatározó, és sok területen – így a mindennapi kommunikációban, médiában, politikai publicisztikában – mások által is „államnak” nevezett terrorszervezet.^[2] Előde az al-Kaida nevű

* Ez a tanulmány az OTKA K 108790. számú, A modern állam változásai – Történeti perspektívák és a jelenkori kihívásokra adott válaszok című projektje keretében és támogatásával készült. A szöveg a SZE Jogelméleti Tanszéke és a fenti számú OTKA-program által szervezett, Az államok patológiája: válság és hanyatlás, bomlás és bukás az államok életében című konferencián (Győr, 2015. május 15.) elhangzott előadás szerkesztett és kibővített változata. Az írás államelméleti szempontból elemzi a címben jelzett problémát. Az újabb szakirodalom tanulmányozását a firenzei European University Institute könyvtára tette lehetővé. A kézirattal kapcsolatos szakmai észrevételekért köszönettel tartozom Csicsmann Lászlónak, Drinóczi Tímeának, Karácsony Andrásnak, Kardos Gábornak, Knapp Lászlónak, Lamm Vandának, Molnár Tamásnak és Valki Lászlónak; a szövegben maradt esetleges hibákért természetesen a szerző felel. Az adatgyűjtés és a kézirat lezárva 2015. augusztus 1-jén.

[1] Mivel több „iszlám állam” is létezik (ld. alább), nagy kezdőbetűs írásmóddal, különböző jelzős szerkezetekkel és/vagy rövidítésekkel konkretizálhatjuk, hogy melyikre gondolunk. A nagy kezdőbetűs írásmód, a nyelvi látszat ellenére, nem jelenti az adott szervezet államiségének automatikus elfogadását. A magyar rövidítés (IÁ) különös konnotációit azzal kerülhetjük el, hogy a magyar nyelvű nevet az angol rövidítéssel társítjuk. (Ez nem a legszerencsésebb, de különböző okokból elfogadott nyelvi szokás, mint például amikor az Amerikai Egyesült Államokra magyarul beszélve is azt mondjuk, hogy USA.) Ugyanilyen gyakori, s a szakirodalomban többnyire elfogadott, hogy a könnyebb szóbeli kezelhetőség érdekében a mai nevet (Iszlám Állam) nem a mai magyar vagy angol rövidítéssel (IÁ vagy IS), hanem a korábbi névre utaló, de széles körben ismert angol rövidítéssel (ISIS) párosítjuk. A rövidítés arabul – a Dawlah al-Iszlamiyah fil- Irāq wash-Shām nyomán – DAESH lenne, de az arabul beszélők rendszerint nem használnak rövidítéseket, sőt – bár nincs konkrét jelentésük – azokat olykor pejoratívnak is tekintik, mert az arabban az akronimák általában erőszakos és kemény hatást keltenek. (Weiss – Hassan, 2015, 243.)

[2] A szervezet 2006-tól használja az „állam” nevet. Eleinte Iraki Iszlám Államnak, angolul *Islamic State of* (vagy: „in”) *Iraq*-nak (rövidítve *ISI*, 2006–2013) nevezte önmagát. 2013-ban felvette az „Iraki és Szíriai Iszlám Állam” nevet, angolul *Islamic State of* (vagy: „in”) *Iraq and Syria*; rövidítve *ISIS*. Más nevei közvetlenül 2014 előtt: „Iraki és Levantei Iszlám Állam”, angolul *Islamic State of* (vagy: „in”) *Iraq and the Levant*, rövidítve •

terrorista csoport volt, melyből mintegy 12 éve vált ki.^[3] Az azóta eltelt időben számos változáson ment át, s ma már teljesen független tőle, sőt alkalmilag „rivalizál” is vele. Ma elsősorban Szíria északi és Irak észak-nyugati részén, a Tigris és Eufrátesz folyók völgyében tevékenykedik, ahol az elmúlt két évben jelentős területek és nagyszámú népesség felett szerzett hatalmat.

Az Iszlám Állam fennhatósága alá került területen főleg szunniták, kisebb mértékben síiták és – elsősorban a Szíriából kihalított területek egyes nagyobb városaiban – keresztények élnek, s abba néhány kisebb kurd szóróvány terület is beleesik. Az ISIS lényegében szunniták uralma szunniták felett, mely megfélemlíti és elnyomja a síitákat, körükben is különösen az alavitákat, üldözi a keresztényeket, harcol az ugyancsak muszlim (s egyébként szunnita) kurdok és a kurd eredetű, de vallásilag elkülönült jazidik ellen, valamint a katonai akciókon túl is konfrontálódik a „nyugatiakkal”. Ez utóbbi elsősorban szimbolikus jellegű, megfélemlítést is célzó terrorakciók végrehajtásában, valamint ennek részeként abban áll, hogy az ezekről készített képeket és videókat az ún. szociális médián keresztül az egész világon terjeszti.^[4] Alkalmi terrorcselekményeket hajt végre más, elsősorban muzulmánok által lakott országokban is, például Észak-Afrikában (Líbiában, ahol kisebb városi területeket ellenőriz), Nyugat-Afrikában (Nigériában) és az Arab-félszigeten (Jemenben). 2015 májusában kisebb fegyveres akcióba bonyolódott az Amerikai Egyesült Államokban,^[5] június végén pedig jellegzetes terrorakciót hajtott végre szinte egyidejűleg három kontinensen is: Európában (a franciaországi Lyon közelében), Afrikában (Tuniszbán) és a délnyugat-ázsiai Arab-félszigeten (Kuvaitban). A szakirodalomban vita tárgya, hogy az ilyen terrorcselekményeket végrehajtó szervezetek az ISIS „filiáléi”, esetleg valóságos kirendeltségei-e, vagy önállóan működő szervezetek, akiknek akcióit az Iszlám Állam utólag magáénak ismeri el, azaz mintegy felvállalja.

- ISIL, az ún. „nagy Szíriára” tekintettel *Islamic State of (vagy: „in”) Iraq and ash-Sham*, arabul: الدولة الإسلامية في العراق والشام, *ad-Dawlah al-Islāmiyah fil-‘Irāq wash-Shām*. A kalifátus kikiáltása (2014. június 29.) újabb névváltozással járt: ezt követően Iszlám Államnak (angolul *Islamic State, IS*, arabul: الدولة الإسلامية, *ad-Dawlah al-Islāmiyyah*), mások szerint az Iszlám Kalifátus Államának is nevezik. Több értelmezés szerint – ld. pl. Stern – Berger, 2015. IX. – az Iszlám Állam név csak a kalifátus kikiáltása után használható rá. Vezetői, önreferenciaként gyakran csak „az állam”-ként (الولاية, *al-Dawla*) hivatkoznak rá.

[3] 2003 és 2006 között Iraki Al-Kháidának, később Mezopotámiai Dzsihadnak (Tanzim Kaidat al-Dzsihad fi Bilad al-Rafidain, A két folyam országaiban zajló Dzsihad Bázisa, az angol átírást rövidítve: TQJBR, 2004–2006), majd Mudzsáhedín Shúra Tanácsnak (2006) nevezte önmagát. N. Rózsa Erzsébet úgy fogalmaz (vö. Irak újra a napirenden, 2014. megj.: Grotius. grotius.hu 1–11., ld. 4–5.) –, hogy az előzmény a 2004-ben létrejött Dzsamáat at-Tauhid va-l-Dzsihad (Az Egyistenhit Megvallása és a Dzsihad Társasága), amit az Iraki Al-Kháidához kapcsolnak.

[4] Emlékezetes pl. James Foley és Steven Sotloff újságírók, valamint Peter Kassig, David Haines és Alan Henning humanitárius szociális munkások meggyilkolása (lefejezése) 2014 nyarán és őszén. Az ellenség-képzés szempontjából „nyugatinak” tekintik a japánokat is, amennyiben Haruna Yukawát és Kenji Gotót ugyancsak túszként gyilkolták meg Szíriában 2015 elején.

[5] Dallas külvárosában egy Mohamed-karikatúrákat bemutató kiállítás épülete előtt két férfi tüzet nyitott a helyszínt biztosító rendőrautóra. A rendőrök lelőtték őket; s az azonosítás során kiderült, hogy az elkövetők terrorista tevékenység miatt megfigyelés alatt tartott amerikai muzulmánok voltak. Az akciót utólag az Iszlám Állam vállalta magára.

Az ISIS a szíriai Rakkát nyilvánította fővárosának – azt a várost, ahol valamikor babiloniak (*Tuttul*) és görögök (*Niképhorion*) laktak, s amit állítólag Nagy Sándor alapított újra, majd a szeleukida II. Kallinikosz virágoztatott fel és nevezett el önmagáról (*Callinicum*). Látványosan lerombolta az iraki-szíriai határt, s egy új identitás alapján új államot kíván létrehozni. Ha ez sikerül neki, az az európai nagyhatalmak által 95–100 évvel ezelőtt kialakított közel-keleti állami szerkezet^[6] jelentős átalakítását jelenti, számos más következménnyel.^[7]

I. A KÉRDÉS

Államelméleti szempontból az Iszlám Állammal kapcsolatos fő kérdés az, hogy jelenlegi állapotában, vagyis 2015 nyarán inkább terrrorszervezetnek vagy inkább államnak tekinthető-e. S egyáltalán: lehetséges-e bármilyen értelemben is, hogy egy terrorista szervezet állam, vagy egy állam terrorista szervezet legyen?

Az utóbbi kérdés – bár nem nélkülözi az ilyen problémák szofisztikált megközelítéséből eredő elméleti nehézségeket (például: Hogyan definiálható a terrorizmus?, Miben különbözik a felszabadító háborútól?, Alkalmazhat-e egy létező állam terrort a saját népe ellen? Mi az, hogy „saját nép”? stb.) – viszonylag könnyen megválaszolható. A gyors válasz ez: a terror és az államiság egymás diametrális ellentétei. Ahogy a (jogellenes) erőszakból nem születhet jog, úgy a terrorcselekményekből sem születhet állam. Legalábbis főszabály szerint.

A főszabály azonban, legyen bármily sajnálatos, nem minden esetben érvényesül(t). A kivételeknek három jellegzetes fajtája van. Egyrészt a modern európai állam koraujkori kiépülése számos ponton összefüggött a jogtalanság határán mozgó vagy a valamilyen értelemben egyértelműen jogszerűtlen erőszakkal.^[8] Vannak olyan, többnyire polemikus álláspontok, amelyek szerint az „állami” és az „illegális” később is összekapcsolódhat egy fogalomban. Ilyen például a hazai publicisztikában és szakirodalomban újabban elterjedt

[6] A „Nyugat” – akkor elsősorban Nagy-Britannia és Franciaország – egykori tárgyalásaihoz és a különböző egyezményekhez, így a Muszajn–McMahon Egyezséghez (1915), a Sykes–Picot Egyezményhez (1916), a Balfour Nyilatkozathoz (1917), valamint San Remó-i (1920) és kairói (1921) konferenciákhoz kapcsolódó szemléltető térképeket ld. Robinson, 1996, 139–141. Az előzmények egy fontos történeti részletéről ld. Rutledge, 2014.

[7] Egy újonnan létrejövő állam lehetséges következményeinek latolgatásaként a hazai szakirodalomból ld. Arany – N. Rózsa – Szalai, 2015, 1–32.

[8] Az államépítés és a „jogtalanság”, ill. jogellenesség történeti összefüggéseiről a koraujkori Európában ld. Tilly, 1985, 169–191. A szerző szerint „[a] banditizmus, a kalózkodás, az alvilági vetélkedés, a rendészet és háborúskodás ugyanahhoz a kontinuumhoz tartozik...”. (Uo. 170.) Itt jegyzem meg, hogy a hódítás a vesztfáliai rendszer előtt, sőt még annak az első korszakaiban is érvényes területszerzési jogcímnnek számított; a Briand-Kellog paktum (1928), valamint az ENSZ Alapokmányának elfogadása (1945) óta azonban az államok közötti erőszak jogilag megengedhetetlen.

„maffiaállam” fogalma.^[9] Másrészt, az európai államfejlődés „másik végén”, a 20. században azt is láthattuk, hogy létező államok erőszakszervezeteiket terrort alkalmazó szervekké alakították, és – Hannah Arendt kifejezését használva – „terroristává” váltak. Problémánk szempontjából az első két lehetőségnek nincs jelentősége. A fenti probléma egy harmadik lehetőséggel függ össze. Előfordulhat ugyanis az is, hogy a terrorista szervezetek „meglágyulnak”, s feladják eszközeiket, sőt alkalmilag még arra is sor kerülhet – amint azt például a Hezbollah libanoni története vagy a Hamász Gázai-övezetbeli sikerei mutatják^[10] –, hogy politikai párttá, majd parlamenti párttá válnak. Rendkívül kivételes esetekben az is előfordult már – amint az a Palesztin Felszabadítási Szervezet történetéből látható –, hogy egy terrorista szervezet „majdnem állammá” vált. Pontosabban: évtizedek alatt állammá válik, aminek záró eseményeit napjainkban konstatáljuk. Ha ez a folyamat befejeződik, az valóban kivételes történelmi jelentőségű tény lesz. S vajon – kanyarodhatunk vissza az alapproblémához – manapság nem ilyen rendkívüli és kivételes idöket él-e a Közel-Kelet? S ha igen, a kérdés az: állammá válhat-e az ISIS?

Ahhoz, hogy e kérdést megválaszoljuk, először a tényeket kell összegezni, megállapítva azok változásának irányait is. Az alábbiakban az ismert tényeket az ún. kibővített formális államfogalom elemei mentén rendezem el, s alkalmazsint kitekerek néhány más problémára is.

Ahhoz, hogy valamit „államnak” nevezzünk, az ún. formális államfogalom szerint annak rendelkeznie kell valamilyen területtel (a földfelszín egy meghatározott része feletti, részben kizárólagos, ám ma már részben korlátozott területi főhatalommal), valamilyen állandó népességgel (egy viszonylag jelentős számú, tartósan ott élő embercsoport feletti, részben kizárólagos, ám ma már részben korlátozott személyi főhatalommal), valamint az ön- és célmeghatározás, az érdekérvényesítés és akaratképzés politikai eszközeivel, azaz főhatalommal, vagy ahogy mondani szokták: szuverenitással. Egy állam létének bizonyítéka gyanánt ezek mellett beszélnek még legitimitásról és államelismerésről is. A legitimitás – mivel a főhatalom (szuverenitás) fogalma önmagában nem tartalmaz ilyen tartalmi kritériumot – arra utal, hogy a hatalom előírásait a neki alávetettek valamilyen szinten elfogadják és önként követik, vagyis az (valamilyen, nem jelentéktelen mértékben) elismert, és (valamilyen eszme alapján) elvileg is igazolható, elismerésre méltó. E tekintetben azt kell megvizsgálni, hogy az ISIS rendelkezik-e bármilyen tényleges társadalmi elismertséggel, illetőleg tevékenysége kapcsán felmutathatók-e olyan eszmék, amelyekre várhatóan eredményesen hivatkozhat, amikor a meghódított lakossággal megpróbálja elfogadtatni hatalmát. Az utóbbi vonatkozásban egyfelől az iszlám vallás elveinek megfelelő állam eszméje, a kalifátus, másfelől a tartós uralmakra jellemző

[9] Ld. erről Magyar, 2013, 9–85. A fogalommal kapcsolatos kritikai reflexióként ld. Szigeti, 2014, 159–169. (kül. 159–163.); Katona, 2014, 170–181. (kül. 179–181.)

[10] Ld. erről Csicsmann, 2008, 193–195.; 201–204.

kiszámíthatóság gondolata jöhet szóba. E kiszámíthatóság elvileg még akkor is a formális jogszerűségnek (a legalitásnak) a minimumát jelenti, ha egy Európán kívüli, vagy mondjuk így: „nem-nyugati” világban a legitimitás megteremtésében a legalitásnál más eszmék fontosabb szerepet játszhatnak.

Az államelismerés közvetlen jelentése (egy létező állam kifejezi, hogy tudomásul veszi egy újonnan létrejött állam létét, s vele meghatározott kapcsolatokat létesít) előfeltételként részben arra utal, hogy az új állam képes nemzetközi kapcsolatokat kialakítani és fenntartani, s ez szándékában is áll, részben pedig arra, hogy a már létező államrendszer tagjai hajlandóak az új állammal kapcsolatokat tartani. E megfogalmazás első fele az 1933. évi montevideói egyezmény egyik közismert kritériumát ismétli (vö. állam az, amely kapcsolatokat képes fenntartani más államokkal stb.), második része pedig – egyéb, itt nem részletezendő feltételek mellett – arra fut ki, hogy az állam léte szempontjából az államelismerés, valamilyen szinten legalábbis, konstitutív szerepet is játszhat. Ez azt jelenti, hogy az államot nem a nemzetközi elismerés hozza létre ugyan, sőt ez utóbbi az állam létének *pro forma* nem is feltétele (ennyiben az ún. deklaratív elméletek helyesek), de – mivel minden állam kénytelen valamilyen szinten részt venni legalább a nemzetközi gazdasági együttműködésben – a szokványos esetekben hosszabb távon nem létezhet olyan (valóban önálló) állam, amit jelentős számú más állam ne ismerne el. Az ISIS persze nem tartozik a szokványos esetek közé; így kérdés, hogy az utóbbi kritérium vonatkozik-e rá.

II. TÉNYEK ÉS TENDENCIÁK – SZEMPONTOK A VÁLASZHOZ

TERÜLET ♦ Eltérően más terrorszervezetektől az Iszlám Állam mintegy tíz éve önálló terület feletti ellenőrzésre törekszik. Ezt a törekvést már az egyik legbefolyásosabb közel-keleti terrorista, Abu Ayyub al-Maszri is megfogalmazta, aki 2006-ban lépett al-Zarkavi helyére.^[11] A terrorszervezet területszerző törekvései a szíriai polgárháború kitérésével (2011) és eszkalálódásával összefüggésben 2013-tól lettek igazán eredményesek. Az iraki területekről Szíriába átvonuló ISIS néhány hónap alatt elfoglalta a polgárháborúba zuhant Szíria északi részét (nemsokára közel egyharmadát), majd onnan Irakba visszanyomulva a mezopotámiai területeken folytatta a terjeszkedést.

[11] A jordániai származású, Afganisztánban korábban kiképzőközpontot működtető Abu Muszáb al-Zarkavi (1966–2006) az általa alapított terrorszervezettel (*al-Tauhid va-l-Dzsihad*) 2000 táján csatlakozott Oszama bin Ládénhez. Később ő „telepítette át” az al-Kháidát a Közel-Keletre (több forrás szerint 2003 vagy 2004 körül), s ő alkalmazta elsőként a túszok lefejezését. Weiss és Hassan a terroristák Clausewitzének nevezi Al-Zarkavit (Weiss – Hassan, 2015, 5.). Portróját ld. Napoleoni, 2005. Utóda, Abu Ayyub al-Maszri (másik ismert nevén Abu Hamza al-Muhajir, 1968–2010) volt; ő nevezte el a szervezetet 2006-ban „iszlám államnak”. Mindketten amerikai légitámadások következtében veszítették el életüket.

Az ISIS jelentős szélességben megszüntette a szíriai-iraki határt, s a határrendészeti létesítmények eldőzerolásával látványosan hangot adott egy olyan új politikai egység létrejöttének, amely két korábbi állam területére is kiterjedt.

E területre a stratégiaileg fontos utak és objektumok (például moszuli gát, erőművek, kőolaj-finomítók), valamint a jelentős városok^[12] elfoglalásával tett szert. Ezekkel megszerezte az általuk körbezárt, sok esetben sivatagos terület ellenőrzésének a lehetőségét is. Területe a folyamatos harci cselekmények következtében mindig változik: 2015 tavaszán például egy általános nemzetközi ellentámadás következtében elveszítette Tikrit városát, 2015 májusában ugyanakkor megszerezte a szíriai Tadmurt, a mellette fekvő romos, de – ahogy az európaiak szokták mondani – „romjaiban is impozáns” ókori Palmürával együtt. Egy plasztikus elemzői hasonlat szerint az ISIS területileg olyan, mint a felfújott labda: ha az egyik ponton benyomják, egy másikon kitüremkedik. Területe tehát változik. Az államiság kritériumait meghatározó elméletek sosem állítják, hogy a (bizonyos határok között)^[13] változó területi kiterjedésű hatalmi rendszer ne lehetne állam.

Az ISIS területe jelentős; kiterjedése – feltételezve a körbezárt területek feletti ellenőrzés lehetőségét is – jelenleg csaknem két és félszer nagyobb Magyarországnál, s kb. akkora, mint Nagy-Britanniáé^[14] (kb. 240 ezer négyzetkilométer).

NÉPESSÉG ♦ A terület egy része ugyan sivatag, ám az elfoglalt városokban, valamint az azokat övező falvakban összességében több milliós, egyes becslések szerint kb. 7-8 milliós népesség él.^[15] Az ISIS uralma alá hajtotta az elfoglalt területek népességének jelentős részét – igaz, csak azon az áron, hogy a lakosság egy másik, nem jelentéktelen részét legyilkolta vagy elűldözte. Irak és Szíria területéről 2012 után mintegy 2.5-3 millió ember menekült el. Megjegyzendő: nem mind az ISIS tevékenységének eredményeként, hanem például a szír polgárháború stb. következtében. Az ISIS ugyanakkor számos „dzsihadista harcost”

[12] E sorok írásakor a következő nagyobb városok tartoznak hozzá: Falludzsa, Kirkuk (Hamurabbi idejéből ismert nevével Arrapkha), Moszul (a bibliai Ninive, majd az Asszír Birodalom fővárosa, később Mezopotámia, arab névvel Dzsaszíra történeti központja), Ramádi, Bayji, Rakka, Deir ez Zor, Tell Abyad és el-Majádín.

[13] E határokat a népvándorlás jelenti. A nomád törzseket, feleljenek meg bármilyen más kritériumnak, többek között ezért nem szokták államnak tekinteni, hisz a „terület változása” és a nép „állandó mozgása” (vándorlása) két különböző dolog. A nomád, de társadalmilag és politikailag szervezett törzsek ugyanakkor elvileg jogot formálhatnak egy területre. Ld. ezzel kapcsolatban a Nemzetközi Bíróságnak az ún. Nyugat-Szahara ügyben elfogadott tanácsadó véleményét. (Lamm, 1995, 497-498.) E ponton számos érdekes államelméleti összefüggést lehetne felvetni, ezek azonban eltértenének tárgyunktól.

[14] Egyes becslések szerint „nagyobb, mint Nagy-Britannia”. (Cockburn, 2015², 27.)

[15] Népességét Patrick Cockburn 6 millióra teszi, megjegyezve, hogy többen élnek az Iszlám Államban, mint Finnországban vagy Dániában. (Uo.) (Bár nincsenek erre vonatkozó statisztikák, de tegyük hozzá, hogy a „várható élettartam” terén egészen biztosan nem lehet ilyen összehasonlítást tenni; ez ugyanis – példának okáért – Finnországban 80.6 év.) A hazai szakirodalom is „hat-nyolcmillió emberről” beszél. (Arany – N. Rózsa – Szalai, 2015, 23.)

fogadott a világ különböző, többnyire muszlim országaiból, bár a menekültekhez képest ezek száma jelentéktelen. Mintegy 2-3 ezer főre teszik azoknak a fiatal harcosoknak a számát, akik Nyugat-Európából és Észak-Amerikából érkeztek a területére. Ők többnyire másod- vagy harmadgenerációs muszlim bevándorló családokban nőttek fel, s az ISIS „hívására” zarándokoltak el a Közel-Keletre.

GAZDASÁG ♦ Az ISIS gazdasága a szó egyszerű és szoros értelmében vett rabló-gazdaság. Ez már abban is kifejeződik, hogy az egyik legfontosabb bevétele a megszerzett területeken működő bankokban lefoglalt pénz; Moszul elfoglalásakor ez állítólag több száz millió dollárra volt becsülhető. Ugyanilyen jelentős bevételt jelent a katonai sikerek után a laktanyákban talált fegyverek eladásából származó jövedelem.

A megszerzett területen kitermelt kőolajat továbbá – feltehetőleg a törökországi és a még megmaradt szíriai fekete kereskedelmen keresztül – eladják a nyugati világnak. Ebből jelentős (egyres híradások szerint egyenesen horribilis, konkrétan azonban nehezen megbecsülhető)^[16] bevételre tesz szert, amiből katonai tevékenységét finanszírozza. Az észak-iraki és kelet-szíriai olajmezőkön az ISIS kb. 300 olajkutat ellenőriz. Ezek jelentőségét más metszetben azzal lehet érzékeltetni, hogy – bár a legjelentősebb iraki olajmezők nem kerültek a birtokába – Szíria egykori olajtermelését adó kutak kb. 60-50 százalékát megszerezte. Nem lehet jelentéktelen a *dzsizja* (fejadó) végső összege sem, amennyiben igaz az a hír, hogy ez 250 dollár/fő körül mozog. Ezekon kívül sikerült megszerezniük a szíriai ellenzéknek szánt „humanitárius támogatások” egy részét, s a korábbi időkből rendelkeztek olyan támogatásokkal is, amelyeket különböző arab pénzalapok juttattak nekik. Végül, de nem utolsó sorban a terület elfoglalásával a Közel-Keleten egyben műkincslelőhelyeket is elfoglalnak. Eddig az iraki ásatási helyszínek mintegy egyharmada került kezükbe. Bár az ijesztő videók szerint ezek közül néhányat elpusztítanak, sok műkincset – ugyancsak Törökországon keresztül – a nyugati feketekereskedelem számára csempézik ki. Van olyan forrás, amely szerint az állami bevételek egy jelentős része az illegális műkincskereskedelemről származik.^[17]

Egy önálló állam gazdasága – hagyományos feltételek mellett, vagyis a valutaunióktól eltekintve – elgondolhatatlan saját pénz nélkül. 2015 júniusában a *The Telegraph* hírt adott arról, hogy az ISIS önálló, aranyalapú pénzt tervez bevezetni, amivel egyben függetlenedhet a nemzetközi pénzügyi rendszertől is. Néhányan kételkednek e hír megbízhatóságában.

[16] Újságírói és elemzői értékelések szerint az ISIS költségvetésének napi 6 millió dolláros bevétele van. Ld. Giovanni – Godman – Sharkov, 2014.

[17] Ld. minderről Arany – N. Rózsa – Szalai, 2015, 25. Gazdasági tevékenysége alapján az ISIS-t „terrorvállalkozásként” mutatja Loretta Napoleoni. (Napoleoni, 2015, 31–34.) Az Iszlám Állammal kapcsolatos olasz nyelvű irodalomról ld. Horváth, 2015.

Összességében az ISIS ma már „önfinanszírozó” szervezet, s ebben is hasonlít a Palesztin Felszabadítási szervezetre, mely eleinte ugyancsak támogatott szervezet volt, de ügyes politikával néhány évtized alatt függetlenítette magát a támogatóiról.^[18] Az ISIS bevételeiről a Nyugat csak részleges információkkal rendelkezik; ám azt több forrás is állítja, hogy költségvetése pontos elszámolásokon alapul. Szemben az afganisztáni tálib uralommal és a palesztin gyakorlattal, az adatközlők szerint az Iszlám Államban lényegében ismeretlen a korrupció.

JOG ÉS HATALMI SZERVEZET ♦ Bár a jogot (az önálló gazdasági rendszerhez hasonlóan) rendszerint nem tekintik az állam definíciós elemének, röviden kitérek erre is, mert a tartós uralom megteremtésében, ami viszont az államiság kritériuma, sokszor jelentős szerepe van. Ahol az Iszlám Állam hatalmat szerez a meghódított területek lakossága felett, ott bevezeti a *sariát*. A *saría* a muszlimok számára kötelező, jogi és erkölcsi elemeket vegyítő, a mindennapi életre és az életformára vonatkozóan is isteni előírásokat tartalmazó normarendszer. Pontosabban annak a saját hittudósai által adott – szélsőséges elemeket is tartalmazó, az emberi életet és az ahhoz kötődő alapvető értékeket nem feltétlenül tisztelő – értelmezése.

A *saría* nem pusztán jogrendszer, hanem „a teljes – az iszlám szellemének megfelelő – életmód fő rendező elve, »magatartási kódex«” – fogalmaz Rostoványi Zsolt –, mely „az emberi cselekvés minden fontosabb területét szabályozza”, s mint ilyen, „a teológia, a jog és az erkölcsiség valamiféle elegye”.^[19] A mindennapi életben érvényesülő számos szabály közül a leigázott lakosság számára a legfontosabb, s a nyugati média számára is a legfeltűnőbb az ún. *hadd*- (vagy *hudüd*-) bűncselekmények^[20] üldözésének klaszikus formáihoz való visszatérés. Talán nem széles körben ismert, hogy a legtöbb muzulmánknak mondott, de valamilyen mértékben világivá vált (szekularizált) észak-afrikai, közel-keleti és ázsiai országban valójában már régóta nem, vagy csak nagyon ritkán alkalmazták ezt a tradicionális büntetőjogot.^[21]

[18] „[E]rősíti az Iszlám Államot, hogy egy átgondolt pénzügyi rendszer révén függetlenítette magát a külső finanszírozóktól. A történelem valaha volt leggazdagabb terrorszervezetéről van szó” – fogalmaz Rainer Hermann. (Hermann, 2015, 103.)

[19] Vö. Rostoványi, 1998, 31. A *sariáról* részletesebben Uo. 30-32.; 400-403. Hagyományos felfogásáról ld. Jany, 2006, különösen 54-57.; 132-135.; összefoglalóan Jany, 2011, 46-48. Ld. továbbá Iványi, 2009.; Iványi, 2008.; Prieger – Mátyás, 2014, 103-112.

[20] Ezek esetén a Korán határozza meg a büntetéseket (megkövezés, kézlevágás, korbácsolás vagy megbotozás, száműzés, valamint kivégzés fővestétssel, azaz lefejezés). E büntetések esetén a jogalkalmazónak nincs mérlegelési szabadsága (pl. a korbácsütések számának egyedi meghatározását illetően), tehát azokat ki kell szabni az elkövetőre. Viszonylag kevés ilyen bűncselekmény létezik (lopás, útonállás, azaz rablás, istenkáromlás, házasságon kívüli és egyéb módon jogellenes szexuális kapcsolat, vagyis paráználkodás, az erre vonatkozó hamis vád, valamint a borívás, amit értelmezés révén kiterjesztettek az alkoholfogyasztásra általában), de a mindennapokban ezek vitathatatlanul jelentősek. Ld. ezekről részletesebben Jany, 2006, 405-433.; Peters, 2005, 53-64.

[21] Ld. ehhez Johnson – Sergie, 2014. (Elérhető: <http://www.cfr.org/religion/islam-governing-under-sharia/p8034>), mely egy, a *Global Cultural Studies* intézet munkatársa, Ali Mazrui által adott interjú idéz.

Az Iszlám Állam visszatért ezekhez, s a bírók az egyéb bűncselekmények esetén is (amikor lenne mód diszkrécióra, s így méltányosságra) szigorúbban járnak el. Egy-egy terület elfoglalása után az első dolog, amit az ISIS tesz, a *saría*-bróságok felállítása. A jogérvényesítő és igazságszolgáltatási rendszer az európai ember számára sok ponton „középkoriasnak” tűnik, ahol gyakoriak a kegyetlen testi büntetések, nem ritka a házasságtörők megkövezése, rendszeres az alkoholfogyasztás miatti botozás, és sokszor szabnak ki s hajtanak végre nyilvánosan halálbüntetést, például istenkáromlás miatt.

A *saría* továbbá távolról sem csak a *hadd*-bűncselekményekről szól. Az iszlamista számára – fejtette egy amerikai jogászprofesszor, Noah Feldmann már 2008-ban – a *saría* az „iszlámot”, s az „iszlám” a *sariát* jelenti, ami „egy mindent átfogó rendszer, mely pontosan elrendezi a társadalmi kapcsolatokat és lehetővé teszi a gazdasági igazságosságot” is. Ebből ő már akkor arra következtetett, hogy az „iszlám [iszlamista] állam iránti igény” szorosan összefügg „az iszlám jog bevezetése iránti igénnyel”.^[22] Fogalmazhatnánk ezt úgy is, hogy a *saría* az állam szekularizálását megkadályozó mechanizmusok kulcsfontosságú eleme.

Az ISIS számos ponton fundamentalista módon, de azért rugalmasan értelmezi az iszlám vallásból következő szabályokat, ezért a kialakított rend csak egyes elemeiben hasonlít az afganisztáni talibán rendszerhez (például semmilyen híradás nem számolt még be arról, hogy a nőknek tilos volna „kopogós cipőben” járniuk, csak alkalmi hírek szólnak arról, hogy bizonyos hangszereket betiltanak stb.).

Az igazgatási-adminisztratív viszonyok jellemzéséhez érdekes adalék, hogy 2015 elején az ISIS tervbe vette: az általa uralt népesség számára személyi igazolvány jellegű okiratot ad ki. Azt, hogy ez a folyamat egy fél év múltán hol tart, nem tudjuk. Ám ha sor kerülne rá, az azt jelentené, hogy regisztrálja a lakosságot, ami ugyancsak az államszerű működés felé mutat, sőt az államszerű működés jele. Az újonnan meghódított városok és falvak lakóira adót vet ki, amit különböző eszközökkel be is hajt.

Az ISIS döntéshozó és végrehajtó szervezetét a legtöbb nyugati elemzés funkciók és területi szintek szerint differenciált egységek hierarchikus szervezeteként írja le – különös módon azonban nem mindig egybecsengő módon. A Terrorism Research and Analysis Consortium (TRAC) nevű adatbázisban^[23] például az egyik elemzés szerint a szervezet a következő. A csúcán álló kalifának, akit egy tanácsadóból álló „kormány” és egy vallási ügyekkel is foglalkozó Shura Tanács segít, két „helyettese” van; egy az iraki, egy a szíriai területeken, ezeknek pedig 12-12 kormányzó van alárendelve, akiknek az utasításait

[22] Feldman, 2008, 20-21.

[23] Ld. pl. <http://www.trackingterrorism.org> címen hozzáférhető adatbázist. Ld. még <http://www.welt.de> (ezen belül <http://www.welt.de/politik/ausland/article132433112/Das-Organigramm-des-Terrorkalifats.html>). Szervezeti kérdésekről – egyebek mellett – ld. Hermann, 2015, 109-112.

funkciók szerint kialakított további 8 tanács (pénzügyi, jogi, biztonsági, hírszerző, „jogszabály-előkészítő”, katonai, „hadkiegészítő” és média tanács) hajtja végre. Ugyanitt egy másik elemzése úgy mutatja be a hatalmi szervezetet, hogy a kalifának alárendelt kormány különböző egységekre oszlik (ezek egyike például az öngyilkos merénylőkkel, egy másik a külföldi rekrutációval stb. foglalkozik, s általában katonai funkciók szerint tagolódik), az ún. Shura Tanácsnak pedig funkciók szerint megkülönböztetett divíziói vannak, s az iraki és a szíriai „kormányzó” ezek egyike alatt helyezkedik el. Mindez arra utal, hogy a nyugati világba eljutott információk gyakran feltételezéseken alapulnak, és az elemzések sokszor bizonytalanok. Lehetséges, hogy maga a szervezet is képlékeny, amint az a „forradalmi helyzetekben” általában lenni szokott. Annyi bizonyosnak tűnik, hogy az ISIS apparátusában keverednek a katonai, a szolgáltatásokkal összefüggő logisztikai és az önkormányzati elemek, valamint hogy a szervezet katonai, vallási és civil arculata az európai gondolkodásban megszokott módon nem választható szét.

Az ISIS harcoló alakulatainak létszámáról ugyanígy csak becsléseink vannak. Ezek szerint ez 30 és 50 ezer fő között van, egyes – minden bizonnyal túlzó – becslések szerint eléri a 70-80 ezer főt is.^[24] A 2010-ig mintegy ezer-ezeröttszáz főt számláló terrorszervezet két év alatt érte el ezt a létszámot. Hadserege a polgári lakossággal elvegyülve él, fegyverzetének jelentős részét a legyőzött ellenségtől szerezte. Az ISIS hadserege a külső szemlélt a jól koordinált szabadcsapatok, a szigorú hierarchiában irányított „népfelkelők” és a magas technikai szinten kiképzett reguláris hadsereg együttműködésére emlékezteti. Több forrás is utal arra: az ISIS katonai sikerei annak tulajdoníthatók, hogy (amikor 2012/13-ban a terroristák átmenekültek a polgárháborús Szíriába és ott katonai sikereket értek el, ill. mielőtt „visszatámadtak” az iraki területek felé) csatlakoztak hozzájuk a korábbi, katonai szakértelmükre még Szaddám Huszein idején és rezsimjében szert tett régi iraki főtisztek és stratégiák.^[25] Más források szerint a terroristák és a baász párti katonatisztek az amerikai hadseregnek az iraki-kuvaiti határ közelében fekvő buccai büntetőtáborában kötötték e rejtélyes szövetséget, még 2010 előtt.^[26]

ERŐSZAK ÉS KOORDINÁCIÓ. ÓSI ELVEK ÉS MODERN TECHNIKA ♦ Az elemzőket leggyakrabban az lepi meg, hogy az Iszlám Állam több vonatkozásban is kétarcú intézmény, ami nehezé teszi megítélését. E kétarcúság nem egyszerűen a hatalmi és a

[24] Az ISIS katonai erejének becslése különböző katonai és egyéb hírszerző szervezetek nyilatkozatain alapul. A CIA szövívője a létszámot 2014-ben 31.500 főre tette, az orosz katonai vezetés 70.000-re, a kurdoké 200.000-re. Ld. erről (forrásokkal) Berzsenyi - Ványi, 2015, 1.

[25] Ld. pl. Cockburn, 2015², 146.

[26] Ld. Hermann, 2015, 110-111. „Becslések szerint a Bagdadi körüli vezető gárda egyharmadát Szaddám Huszein hadseregének egykori tisztjei alkotják”. (Uo. 110.) A „buccai szövetségkötésről” ld. Spencer, 2015, 11.

koordinációs elemek keveredése miatt áll elő, mint más államok esetén,^[27] hanem azok intenzíven felfokozott változatainak megléte miatt. Ti. azért, mert az „erőszak-oldalon”^[28] a legkegyetlenebb, barbár és embertelen eszközöket találjuk, a „koordinációs-oldalon” pedig már a kezdetektől ott van, vagyis az elmúlt két évben folyamatosan megfigyelhető a nélkülözök megsegítése, a közüzemi alapszolgáltatások biztosítása és így tovább.

Számos beszámoló a terrorisztikus elemeket emeli ki: az elfoglalt területeken a szervezet véres brutalitással éri el a lakosság engedelmisségét. A legyőzött ellenfelet legyilkolják, tömegmészárlásokat hajtanak végre, uralmuk alatt nyilvános lefejezésekre, keresztre feszítésekre, testcsonkításokra kerül sor. Emberek levágott fejével „futballoznak” nyilvánosan. Miféle állam az – kérdezi az európai –, ahol embereket elevenen tűzhalálba vetnek, foglyokkal önkényeskednek, asszonyokat halálra köveznek és így tovább?

Másfelől viszont arról is híreket kapunk, hogy ha az ISIS meghódít egy várost, ott szociális szerepet vállal fel: gondoskodik a járványok megelőzéséről, sőt még kórházakról is, beoltatja a gyermekeket, helyreállítja a villanyszolgáltatást, szegénykonyhákat állítat fel, megjavíttatja az utakat és az erőműveket stb. Ezzel nem ritkán megszerzi a megmaradt lakosság támogatását. Bár ez önmagában talán meglehetősen meglehetősen, az ilyen híradások nyomán mégsem lehetetlen azt mondani, hogy az Iszlám Állam is – mint a legtöbb állam – „szolgáltató állam” is (feltéve persze, hogy állam egyáltalán, amit továbbra sem állítok).^[29]

Ez az ellentmondás egy általánosabb összefüggés része. Az európaiak gyakori meglepődésének egy másik oka az, hogy a tradíciók iránt elkötelezett és a

[27] Az államok ezernyi módon kétarcúak, s az egyik arcukból sokszor nem lehet következtetni a másikra. Az államelméletek ezt leggyakrabban úgy fejezik ki, hogy egyszerre hatalmi és normatív jellegűek; koordinálnak (réggi kifejezéssel organizálnak) és elnyomnak; egyfelől a múlthoz kötődnek, másfelől a jövőt alakítják; saját polgáraik belülről nem is látják, hogy miként jelennek meg kifelé és így tovább. Az egyik legjellegzetesebb kettősség minden modern állam esetén abban áll, hogy egyfelől céljaik elérése érdekében erőszakot alkalmaz(hat)nak, akár polgáraik ellen is, másfelől szolgáltatásokat nyújtanak számukra. Itt jegyzem meg, hogy az iszlám államelméleteket eszmetörténetileg alaposan, politikai spektrumukat illetően széleskörűen, s államelméleti szempontból is inspiráló módon elemzi Rostoványi, 1998, 166-190.; kitérve politikai kérdésekre is, ld. Uo. 157-166.; 294-322.

[28] Az iszlám erőszakhoz való viszonya, bár sajátos, de önmagában nem különbözik jelentősen más nagy, vallási rendszerre épülő vagy abból kisarjadó kultúráknak a politikai intézmények általi erőszakhoz való viszonyától. Ld. erről elméleti igényességgel Maróth, 1996., Abu Naszr Muhammad al-Fárábi (*Alpharabius*) filozófiája kapcsán különösen 87-88. Az erőszak és a terror összefüggéseiről, az Iszlám Állam előtti időkből, de általános jelleggel és higgadt kiegyensúlyozottsággal ld. Rostoványi, 1998, 358-366.

[29] Rakkában pl. az ISIS a terrorbevételekből új piacot építtetett, áramszolgáltató irodát nyitott, a harcok után „megnyitott a postahivatal és a *zakat* (iszlám adóhivatal) is, ami, úgy hírlík, támogatja a helyi földműveseket...”. (Napoleoni, 2015, 77., további forrásokkal.) Ugyanígy: a „civil káderek gondoskodnak az áramtermelésről és -elosztásról, ivóvízről, főzőgázról és a szubvencionált sütődék működtetéséről. A kórházak állítólag mindenkit ingyen kötelesek ellátni, a rászorulókat ingyenkonyhák várják. A fogyasztóvédelmi hatóságok bezáratják azokat az üzleteket, amelyek selejtes árut forgalmaznak. A kereskedelem és a termelés a hadigazdálkodás szabályai szerint folyik”. (Hermann, 2015, 115.)

hagyományokra oly nagy hangsúlyt fektető világban a hatalom milyen könnyedén használja a modern haditechnikát, az ehhez szükséges logisztikát, az információtechnológiát és a nyugati szociális (közösségi) médiát. Ez utóbbi területen a nyugat szinte naponta szembesül a terrorizmus új arcával: a tömegmédiá mind technikai, mind lélektani értelemben hatékony használatával. Az ISIS képviselői gyakran filmre veszik és – kiemelve az európaiakat elrettentő kegyetlenséget – az interneten terjesztik terrorcselekményeiket. E feladatot minden valószínűség szerint a nyugatról érkezett fiatal szakemberek oldják meg, akik olykor még arra is figyelnek, hogy a megfélemlítő jelenetek a mobiltelefonos applikációkon is jól láthatók legyenek.

TERROR: ARCHAIKUS KEGYETLENSÉG VAGY MODERN GYLKOSSÁG-IPAR? ♦ Az Iszlám Államban történetek megítélését – a részleges híradásokon túl – az teszi nehezzé, hogy az európai vagy „nyugati értékrenddel bíró” szemlélő zavarba jön, amikor a terrornak a modern tömegmédiá által közvetített jelenségével találkozik. Olyan ez, mintha a korai keresztényüldözésekről látnánk digitális fényképeket, vagy Caravaggio egyes festményeinek (pl. az Izsák feláldozásának, esetleg a Dávid Góliát fejével című vásznának stb.) a részletei jelennének meg videófelvételeken. Ám egy levágott fej egészen más hatást vált ki az Uffiziben vagy a Kunsthistorisches Museum falán és a nappaliban lévő képernyőn, a családi fényképek után.

A megrendült és zavarba jött, már-már megzavarodott európai szemléletben e tekintetben két elgondolás alakult ki. Az egyik szerint az Iszlám Államban zajló terror az ősi ösztönös emberi brutalitást, vagy az európai fejlődés kezdetén, esetleg a középkorban – ha nem is megszokott, de – gyakori kegyetlenkedéseket idézi. Aki ezt vallja, az azt mondja: bár a mai hírek szerint a Közel-Keleten nem vetnek embereket oroszlánok elé, és nincsenek gladiátorjátékok, a dolog mégis olyan, mint „nálunk”, ezer vagy kétezer évvel ezelőtt. A másik álláspont szerint az ISIS terrora kifejezetten modern: az ősi és ösztönös kegyetlenkedési vágy mögött eszerint nemcsak magasan fejlett technika áll, hanem forradalmi dinamika és ideológia is.

Ez utóbbi nézetet fogalmazta meg John Gray már 2014-ben. Hosszabban idézem érvelését, mert jól mutatja az e felfogással járó gondolkodásmódot is. „Az ISIS hatalomra jutva sokkal inkább egy 20. századi totalitárius államra emlékeztet, mint bármilyen tradicionális uralomra. Hangozzék bármilyen meglepően, az ISIS sok tekintetben teljesen modern... Hatékonyan használja az internetet, hogy közreadja azt a brutális módszert, amit bárkivel szemben alkalmaz, akit ellenségnek ítél. Kegyetlensége nem a pillanat hatására alakult ki. Minden azt sugallja, hogy e kegyetlenség évek alatt kifejlesztett stratégia. Amikor videókat posztol lefejezett vagy lelőtt emberekről, azzal többféle célt szolgál – egyszerre félemlíti meg az ellenséget, vezeti rá az általa ellenőrzött közösséget az iszlám kivételesen szélsőséges értelmezésétől való eltérés szörnyű következményeire és mutatja fel a lakosságon mint egészen belüli káoszt. A könyörtelen gazdasági vállalkozásnak, a hatékonyan népszerűsített kegyetlenségnek és a

népeken átívelően szervezett bűnözésnek ebben a mixtúrájában nincs semmi középkorias. Az ISIS, mely egy új társadalom semmiből való felépítése mellett kötelezte el magát, sokkal inkább a modern forradalmi mozgalmakhoz hasonlít. [...] Arra a társadalomra, amelyet al-Bagdadi elképzelt, bár állandóan az iszlám korai történetére hivatkozik, nincs történelmi precedens. Sokkal inkább az utópikus harmónia lehetetlen állapotára hasonlít, amit a nyugati forradalmárok vetítettek ki a jövőbe. A radikális iszlamista eszméket kialakító gondolkodók közül néhányat köztudottan az európai anarchizmus és kommunizmus befolyásolt, különösen azzal a gondolattal, hogy egy szisztematikusan erőszakot alkalmazó könyörtelen forradalmi élcsapat átalakíthatja a társadalmat. A francia jakobinusok és Lenin bolsevikjei, a Vörös Khmer mozgalom és a kínai Vörös Gárda mind terrort alkalmazott az emberiség attól való megtisztítása végett, amit erkölcsi romlottságnak tekintettek. Az ISIS több mindenben a modern forradalmi hagyománnyal, semmint az iszlám uralom ősi formáival osztozik. Bár nem szívesen hallanák, az erőszakos dzsihád a modern Nyugatnak köszönheti utópikus céljait és azt a módot, ahogy megszerveződik.”^[30]

Bár az európai forradalmi mozgalmakkal és a totalitarizmussal való szoros párhuzamot elhamarkodottnak gondolom, az szerintem is kétségtelen, hogy az Iszlám Államban alkalmazott terror nem archaikus és nem is valami primordiális-ösztonszerű dolog. Inkább a sok tekintetben modernizált, ám történelmileg zsákutcákba futott, társadalomlélektanilag pedig számos frusztrációtól szenvedő közel-keleti tömegtársadalmak viszonyaival függ össze, amelyek romjain az Iszlám Állam létrejött. Ezek a társadalmak annyiban mindig is „keleti” társadalmak maradtak, hogy bennük – néhány kivétellel – az egyéni emberi létezésnek sosem volt olyan elismert értéke, mint a humanizmus és felvilágosodás utáni „európai” vagy „nyugati” kultúrában (itt is néhány közismert kivétellel, melyek pont a totalitárius államok környékén adódtak). Szerintem az sem állítható, hogy az ISIS arra törekedne, mint sok európai forradalmi mozgalom, ti. hogy kigyógyítsa az embereket „erkölcsi romlottságukból”. Inkább feláldoz ezeket, sőt akár tízezreket is, hogy új utakra terelhessen más százezreket és milliőkat – ennyiben kieszelői és végrehajtói nekropolitikai megfontolásokat^[31] követnek.

[30] Gray, 2014. A szöveg egy BBC-ben elhangzott tudományos előadás – *ISIS: A modern revolutionary force? (A Point of View, 2014. július 13.)* – kivonata, mely az interneten meg is hallgatható: <http://www.bbc.co.uk/programmes/b048nsnk>. Az Iszlám Állam totalitárius államként való leírása vagy legalábbis ilyen minősítése a szakirodalomban meglehetősen elterjedt. Ld. pl. Hermann már idézett írását, mely önálló fejezetben tárgyalja a kérdést. (Hermann, 2015, 107-125.) A Gray által említett mozgalmak közül az Iszlám Állam talán a Vörös Khmerekhez hasonlít leginkább, amennyiben az „elmélet” (az egyikben az elképzelt jövőről alkotott ateista tan, a másikban egy elképzelt múltból alkotott vallási elgondolás, de mindkét esetben valamiféle teória) az erőszak-alkalmazásig elmenően „beprogramozza” a politikai cselekvést.

[31] Az afrikai tömegmészárlásokra szabott fogalom, a nekropolitika közel-keleti alkalmazhatósága már az arab tavasz idején felvetődött, elsősorban a szíriai polgárháború polgári áldozatainak kapcsán. (Hanafi, 2013, 21-22.) A Foucault-i biohatalom és biopolitika mintájára, sőt annak kiegészítéseként elgondolt nekropolitika egyébként a johannesburgi Achille Mbembe kifejezése. •

LEGITIMÁCIÓ ♦ Az ISIS legitimációja kétirányú. Egyfelől azt hangsúlyozza, hogy „az igazi iszlámot” érvényesíti, másfelől pedig azt, hogy egy politikai vallási tradíciókhoz kötődik. Ez utóbbi vonatkozásban legnagyobb jelentősége a kalifátus kikiáltásának (2014. június 29.) volt. Ezt a jelenlegi vezető, Abu Bakr al-Bagdadi tette meg, aki felvette az Ibrahim kalifa nevet. A kalifátussal al-Bagdadi egy történelmi hagyomány részeként^[32] értelmezte terrorszervezetét és egyértelművé tette, hogy jövőbeli céljai is az államiséghez, s annak egy bizonyos formájához kötődnek. A kalifátus univerzális politikai forma. Az Iszlám Kalifátus – fogalmazott al-Bagdadi 2014 nyarán – „olyan állam, ahol arabok és nem-arabok, fehérek és feketék, keletiek és nyugatiak mindannyian testvérek... Szíria nem a szíriaiaké, Irak nem az irakiaké. A Föld Allahé.”^[33]

A kalifa a muzulmán világban a legfőbb vallási és világi vezető, akire a hívők úgy tekintenek, mint Mohamed próféta utódjára. Al-Bagdadi 2014-es proklamációja tehát azt sugallta, hogy állama egy csaknem másfél évezredes hagyományt éleszt újjá 90 év múltán, ő maga pedig végső soron a próféta örököse. Sok muszlim számára ez egy utópia megvalósulásának tűnik, még ha e kalifátus nem is felel meg mindenben a muzulmán jog követelményeinek (például abban, hogy a kalifának – egyebek mellett – a legnagyobb muszlim közösséget kell irányítania, tehát birtokolnia kell a két szent várost, Mekkát és Medinát).^[34]

E legitimáció kifelé is hat, s rendkívül nagy jelentősége van abban, hogy a dzsihádisták fiatalok ezrei „vándorolnak be” az Iszlám Államba. „[A]z Iszlám Állam legfőbb vonzerejét az jelenti – fogalmazott Loretta Napoleoni –, hogy a fiatal képzett nyugatiakkal [nyugati muszlimokkal] elhitheti: érdemes magukévá tenni azt az utópiát, amit a kalifátus a gyakorlatba is képes átültetni. Az 1940-es évek cionista mozgalma hasonló módon állította a zsidó állam utópiája mögé a világ zsidóságát: meggyőzte őket arról, hogy a modern Izrael álmából valóság lehet.”^[35]

- Mbembe az arra vonatkozó képességet érti ezen, „hogy valaki meghatározza, ki élhet és kinek kell meghalnia”. (Mbembe, 2003, 11.) E kétségkívül elmosódott jelentéssel bíró, metaforikus kifejezéssel a szakirodalomban általában arra a politikai beállítódásra és irányra utalnak, amelynek keretében Afrikában, a Közel-Keleten és Ázsia egyes részein úgy gondolják: a politikai célok érvényesítése érdekében, bizonyos feltételek mellett, nemcsak el lehet, de tömegesen el is kell pusztítani emberi életeteket.

[32] A kalifátus mint államforma a 7-8. században alakult ki és a 10. század közepéig virágzott, majd lehanyatlott. A címet eredetileg (661–750 és 750–1258 között) az Ommajjad-, majd az Abbaszida-dinasztia tagjai viselték, később (1261-től) az egyiptomi szultánok, majd (1517-től) az Oszmán Birodalom szultánjai lettek – egyéb címeik mellett – a kalifák. A kalifátust mint intézményt Kemál Atatürk javaslatára a török nemzetgyűlés 1924-ben eltörölte. E hagyomány kezdeteiről és klasszikus jogi kérdéseiről Jany, 2006, 27–32.

[33] Idézi Cockburn, 20152, XI.

[34] Annak tehát, hogy az Iszlám Állam fenyegetést, vagy legalábbis biztonságpolitikai veszélyt jelent Szaúd-Arábiára nézve, jogi-teológiai alapjai is vannak. A kalifátus kizárólagosság-igényéről ld. Hermann, 2015, 25.

[35] Napoleoni, 2015, 112., megjegyezve: „az Iszlám Állam barbárságai és Izrael alapító atyái közötti összehasonlítás visszatetszőnek tűnhet” ugyan, de „a kalifátus szimpatizánsai éppen ebben a fényben látják az új állam küzdelmeit”. (Uo. 83.) Hasonlóan: „Az 1940-es évek végén a zsidók a világ minden részéről Palesztinába sereglettek, hogy szembeálljanak a brit uralommal, •

Az összefüggés ilyen határozott megfogalmazhatóságát illetően azonban figyelembe kell venni, hogy az ide érkező mintegy 12 ezer ember nem egyszerűen „bevándorló”, hanem terrorista harcra jelentkező zsoldos vagy/és dzsihádistá. Egy részük, mintegy két-három ezer ember „Nyugatról” (Európából és Észak-Amerikából) érkezik. Ők feladják otthoni státuszukat a közel-keleti bizonytalanságért és vitathatatlanul szegényesebb életszínvonalért. Komoly társadalomlélektani probléma, hogy ezt vajon miért teszik, hiszen nekik eleinte bizonyára csak homályos fantáziaképük van az egykor hatalmas kalifátusról. Hamarosan átesnek azonban egy „decivilizációs” folyamaton, ami egyben a viselkedés „brutalizációja” is,^[36] s ez felerősítheti a fantáziatartalmakat. Az új „állam”-alapítók tettei csakis egy ilyen komplex – egyszerre politikai és lélektani, vallásjogi és teológiai – megközelítésben lesznek érthetőek.

Az „egykori kalifátus helyreállításaként” értelmezett állam mint legitimációs háttér és eszköz egy másik kontextusban is komplex problémákhoz vezet. Egy ilyen intézmény ugyanis – amint arra Csicsmann László utalt – még akkor sem tekinthető klasszikus (európai) értelemben vett államnak, ha a nevében szerepel is az állam szó. Egy ilyen entitás ugyanis – bár területeket szerez – nem a territorialitás logikája szerint működik. A területszerzés csak egy távlati elvi cél – az egész világ meghódítása és a „béke földjévé” (*dár al-izlám*) való átalakítása – elérésének az eszköze. Vagyis a legitimáció tovább mutat és tovább is megy a jelenlegi helyzeten. Az ISIS ezért formál igényt minden muszlim vezetésére, ideértve az Európába érkező menekülteket is.

AZ ISIS ISZLÁM JELLEGE ♦ Sokan nemcsak az ISIS állam mivoltát vitatják, hanem iszlám jellegét is.^[37] Ezt többféle alapon teszik. Egyrészt arra mutatnak rá, hogy a név megtévesztő kizárólagosságot sugall. Az iszlám hit és egyház számos országban – jelenleg a Föld 59 államában – játszik jelentős szerepet. Négy „iszlám köztársaság” létezik (Afganisztán, Irán, Mauritánia, Pakisztán), és van egy „hásimita királyság” is (Jordánia), melynek az állam nevében is megjelenő

- és visszaszerezézik őseik földjét. ... Ahogy a zsidók számára az ősi Izrael volt az ígért földje, úgy a muszlimoknak a kalifátus jelentheti az ideális államot... A zsidók megalkották az ősi Izrael modern változatát, amely tárt karokkal várja a világ zsidóit. Hasonlóképpen, az Iszlám Állam is elkötelezetten építi az iszlamista államot a 21. század szunnitái számára – legalábbis ez az, amit a propaganda állít”. (Uo.)

[36] E brutalizációt Norbert Elias írta le és magyarázta a II. világháború során Litvániában harcoló német *Freikorps* (Szabad hadtest, szabadcsapatok) tagjainak vagy a japán katonák körében megfigyelt jelenségek kapcsán. (Elias, 2008.) Ezt gondolta tovább a Közel-Keletre emigráló dzsihádistá harcosok motivációinak társadalomlélektani elemzése kapcsán Elias tanítványa. (Dunning, 2014, 19–33.)

[37] A két minőség együttes vitatására jellegzetes példa az egyiptomi főmufti, Shavki Allam nyilatkozata, aki szerint az ISIS-t a szervezet valódi jellemzői alapján QGIS-nek (*Al Qaeda Separatists in Iraq and Syria*, azaz Iraki és Szíriai al-Kaida Szeparatistáknak) kellene nevezni. Ennek indokát tanácsadója, James Foley lefejezése után egy nemzetközi hírportálnak így adta meg: „Úgy érezzük, nem méltányos az iszlám vallásra nézve, ha az erőszaknak ilyen embertelen módja alapján nevezik el [ezt a szervezetet].” Ld. erről Elshinnawi, 2014.

jelzője Mohammed próféta családjával hozza rokoni kapcsolatba az uralkodót. Az iszlám számos államban államvallás (Irán, Jemen, Omán, Szaúd-Arábia), illetőleg fő, vagy ahogy nálunk mondjuk: többségi vallás (Izrael kivéve a Közel-Kelet csaknem minden állama ilyen).^[38]

Ugyanakkor az *ummán*ak, vagyis az összes muszlimok közösségének – részben a közel-keleti és észak-afrikai térség modern (nemzetállami jellegű) államokra feldarabolt jellege miatt – nincs vezetője. Ez azt is jelenti, hogy nincs olyan mértékadó forrás, amely az Iszlám Állam iszlám jellegét meg tudná ítélni.^[39] Természetesen az iszlám világban is léteznek elfogadott autoritások, akiknek a szava nagy súllyal bír a vallási közösségben. Ám egyikük sem állította még, hogy az ISIS ne lenne iszlám. Például Ahmed Muhhamad el-Tayeb (az al-Azhar Egyetem korábbi vezetője, 2010 óta al-Azhar nagy imámja) több ízben bírálta ugyan az Iszlám Államot, de sohasem állította, hogy a tagjai ne lennének muszlimok, vagyis nem élt a kiközösítés (*takfir*) lehetőségével. A szaúdi főmufti és az európai imámok (az utóbbiak a 2014 őszén kiadott nyilatkozatuk szerint) lényegében ugyanígy kritizálják az Iszlám Állam tevékenységét és eszközeit, de muszlimoknak tartják a szervezet tagjait. A Kalifátus kikiáltása után ez a helyzet elvileg változhatna, de – mint jeleztem – kérdéses, hogy al-Bagdadi és az Iszlám Állam eleget tesz-e minden olyan feltételnek, amit a muzulmán jog a kalifai pozícióhoz előír.

Az ISIS tevékenységét továbbá (a politikai értelemben vett terrorizmus mellett) vallási értelemben – állítják többen is – nem egyszerűen az iszlám hit dominanciája jellemzi, hanem az iszlamizmus, a szalafizmus és a dzsihádzmus. Az iszlamizmus az iszlám radikális formája a vallási fundamentalizmus politikai érvényesítésének értelmében. Szembesülve az iszlám civilizációnak a modern világrenden belüli gyengeségével, sok iszlám hittudós és politikus azzal válaszolt a Nyugat kihívására, hogy a vallás ősi, eredeti formáját kereste és keresi ma is, s abban találja meg a hit védelmének eszközt.^[40] Részben átfedésben van ezzel a szalafizmus, ami a vallási gyökerekhez, s így a Korán szó szerinti értelmezéséhez való szigorú visszatérést és az eredeti tanok szó szerinti betartását jelentette. Európai fogalommal élve ez egyfajta puritanizmus. Az arab világban mintegy száz-kétszáz éve megjelent európai befolyás visszاسzorításaként alakult ki, eredetileg védekező jellegű hit- és gondolatrendszerként, mára azonban

[38] Az iszlámnak az egyes államokban játszott szerepéről ld. Piscatori, 1986. Iránról és Pakisztánról mint iszlám államról ld. Martin, 2000., a régebbi szakirodalomból Noori – Sayed, 1987. A nemzetközi jog és az ún. „9/11” utáni terrorizmus szempontjából ld. Rehman, 2005.

[39] Néha felvetik (ld. pl. Spencer, 2015, 221.), hogy az Iszlám Állam iszlám jellegével kapcsolatos kétely olyan, mintha valaki azt kérdezné, keresztény-e a pápa. Nos, nincs itt hely ennek kifejtésére, de e két dolog azért nem teljesen ugyanaz!

[40] Az iszlamizmusról, különösen az ún. az arab nacionalizmussal összefüggésben ld. Rostoványi, 1998, 132–136. Uo. alapos elemzés az iszlám fundamentalizmusról általában (347–351.; 366–368.) és egyes konkrét formáiról is (351–357.).

lényegében aktív, sőt harcos Nyugat-ellenességgé vált.^[41] Kiegészítése és radikális folytatása a dzsihádismus. A dzsihádis az Isten ügyéért folytatott folyamatos s elkötelezett „küzdelmet” jelent, ami egyfelől a testi és lelki csábításoknak való ellenállást, másfelől az iszlám hit védelmét, sőt fegyveres védelmét jelenti. Ez utóbbi vonatkozásban a terrrorszervezetek is zászlajukra tűzik, sőt az utóbbi időkben elsősorban ezt tekintik céljuknak, s nem fegyveres védelmet, hanem támadást értenek alatta. Ezért a dzsihádot számos nyugati „szent háborúként” értelmezi. A „Nyugat ellen folytatott harc” értelmében először az al-Kaida terrrorszervezet alapítója, Oszáma bin Ládén hirdetett dzsihádot az Amerikai Egyesült Államok ellen.^[42]

Az iszlám vallás és a tolerancia viszonyának megítélésében manapság oly sokféle, egymásnak egyenesen ellentmondó vélemény létezik, hogy áttekintésüket meg sem kísérelhetem itt. Az ISIS tevékenysége azokat erősíti, akik szerint – miközben az alapállítás távolról sem vitathatatlan – az intolerancia magja magában a vallásban, de legalábbis az iszlám itt szóban forgó felfogásában létezik. Az Iszlám Állam ugyanis a lehető legnagyobb mértékben intoleráns más vallások híveivel, elsősorban a keresztényekkel és a síitákkal szemben. A politikailag támogatott hagyományos iszlám hit uralma esetén a más vallásúak a fejadó (*dzsizja*) megfizetése esetén közismert módon szabadon gyakorolhatják a vallásukat. Az ISIS ezzel szemben rendszerint megfizethetetlenül magas fejadót vet ki a más hitűekre, és azt mondja: vagy fizetnek, vagy áttérnek, vagy elpusztulnak.^[43]

[41] A szalafizmus politikai jelentőségéről ld. Napoleoni, 2015, 131–138., aki az európai típusú nemzetállam átvételének kudarcával hozza azt összefüggésbe. Albert Hourani történeti munkájára – *A History of the Arab People* (Cambridge, Harvard University Press, 2003) – utalva azt hangsúlyozza, hogy a 19. században „az arab világ ... lényegében elismerte az európai parlamentáris államok szocioökonomiai és politikai felsőbbrendűségét”, s „a széthulló Oszmán Birodalom romjain megszülető új arab nemzetek (inkább talán: országok) a nyugati politikai struktúra másolásával kíséreltek meg modern államot teremteni”. Ebben az időben a nemzetállam létrehozása „a progresszív muszlimok számára vonzó perspektíva volt”. Amikor – a 19. század végén – „az európai hatalmak lényegében elárulták az arab államokat azzal, hogy a modernizációt brutális gyarmatosítással párosítva exportálták”, olyan folyamatok indultak be, „amelynek végén a szalafizmus xenofób, puritán újjászületési mozgalommá vált. ... A szalafisták az arab világ hanyatlásáért már nem az Oszmán Birodalmat hibáztatják, hanem a külföldi európai hatalmakat: innen ered a nemzetállamok és a modern európai modernitás elutasítása.” (Napoleoni, 2015, 134–135.)

[42] A dzsihádról s annak különböző és változó felfogásairól ld. Rostoványi, 1998, 208–211. A dzsihádis felfogható a muszlim világ és a Nyugat közötti folyamatos versengésként és politikai konfliktusként is; ld. ebben a vonatkozásban Kepes, 2007. A régebbi szakirodalomból ld. még Peters, 1977.; Peters, 1976.

[43] Mivel „az Iszlám Állam felfogása szerint mindenki, aki uralmát ellenzi, Allah uralmát ellenzi, a szervezet által elfoglalt területek szunnita lakosságának is csak két választása van: a teljes behódolás vagy a legsúlyosabb büntetés terhe melletti ellenszegülés. Azok, akiket az IS[IS] eretneknek tekint – beleértve a síitákat, a jazídiket és másokat –, a (szunnita) iszlámra való áttérés vagy a menekülés/üldöztetés között választhatnak, tehát vagy feladják kisebbségi identitásukat, vagy közösségként való túlélésük érdekében elhagyják eredeti lakóhelyüket. Mindkét választás azzal fenyeget, hogy az adott kisebbség léte végleg megszűnik az adott területen.” (Arany – N. Rózsa – Szalai, 2015, 9.)

III. VÁLASZ A KÉRDÉSRE: ÁLLAM-E AZ ISZLÁM ÁLLAM?

A fentiek alapján úgy tűnik, hogy az Iszlám Állam a „nyugati” politikai fejlődésben létrejött államiság egyes kritériumainak megfelel, míg másoknak nem. Van területe, népessége és viszonylag állandó hatalmi rendszere. E rendszer – bizonyos gazdasági érdekek és politikai akarat érvényre juttatása mellett – egy vallási eredetű archaikus normarendszert érvényesít, s arra törekszik, hogy az iszlám valláshoz igazodó világfelfogásnak megfelelő eszközökkel legitimálja önmagát.

Az államiság két szokásos kritériumának ugyanakkor nem felel meg. Az egyik: nem része az államközi rendszereknek, aminek következménye és jele, hogy nem rendelkezik nemzetközi elismertséggel, s jelenlegi formájában és aktivitásával erre nem is számíthat a közeljövőben. E megállapításhoz célszerű két további kiegészítő megjegyzést fűzni. Egyrészt újra hangsúlyozom: az ún. államelismerés nem feltétele egy politikai entitás államiságának (legalábbis az ún. deklaratív elméletek szerint), de tapasztalati alapon tudjuk, hogy hosszú távon nem létezhetnek olyan valóban önálló államok, amelyeket egyetlen más állam sem ismer el. Megfogalmazásom arra utal, hogy miközben jogi szempontból a deklaratív elméleteket tartom helyesnek, úgy vélem: az államok gyakorlati életében a helyes válasz az államelismerés jelentőségét illetően is valahol a deklaratív és konstitutív elméletek között van (bár nem feltétlenül „félúton”). Másrészt az ISIS-nek vannak „nemzetközinek” mondható kapcsolatai, amennyiben a muzulmán világban széles körű terrorista hálózatot épített ki; kisebb szervezeti egységek folyamatosan leválnak róla, és a Közel-Keleten, Észak-Afrikában, kis mértékben Közép-Ázsia déli részén szétszóródva különböző merényleteket hajtanak végre. Bár nyílt és nemzetközileg elfogadott módon nem működik együtt más államokkal vagy nemzetközi szervezetekkel, „feketepiacinak” mondott üzleti kapcsolatai vannak mind más államokkal, mind nemzetközi gazdasági társaságokkal is. Mindezt röviden úgy fogalmazhatjuk meg, hogy nem tart ugyan kapcsolatot más államokkal, de – a nemzetközi jogi feltételek elfogadása esetén – erre képes volna (s ennyiben a szó szoros értelmében vett montevidói kritérium az ISIS esetében irreleváns). Minthogy azonban nem fogadja el a nemzetközi jogot, ezért nem számíthat – s nem is törekszik – elismerésre. Komplex probléma, hogy milyen hosszú távon tartható fenn ez a helyzet.

Az államiság általános (s ezért szokásosnak is mondható) – bár az államelmelleti szakirodalomban kétségtelenül hallgatólagos – másik kritériuma, melynek az ISIS nem felel meg, a következő. Hatalmi szervei tevékenységében nem figyelhető meg a formális jogszerűségnek az a minimuma, amit egyebek mellett a tartós uralmakra jellemző kiszámíthatóság és a politikai erőszak-alkalmazás esetén is elvárt, legalább minimális szintű humanitás szokott kifejezni. Vagyis a jelekből arra következtethetünk, hogy az ISIS-nek nevezett hatalmi szervezet működése nem csupán az európai hagyományok szerinti jogi eszményektől áll távol, de egyáltalán semmiféle, a jog általános eszméjéhez köthető követelménynek sem tesz eleget.

A fenti két kifejezés („tartós uralmakra jellemző kiszámíthatóság” és „a politikai erőszak-alkalmazás esetén is elvárt legalább minimális szintű humanitás”) közül az utóbbi, mely kétségtelenül sokféleképpen értelmezhető, némi magyarázatot kíván. Egy példával világítom meg, hogy mit is értek e minimumom. Mint ismeretes, az emberek a lehető legváltozatosabb módon szokták meggyilkolni egymást, sokszor tömegesen is, és nincs olyan széles körben elfogadott általános jogi eszmény vagy jogelv, amely minden körülmények között tiltaná az emberi életek kioltását. Az azonban kijelenthető, hogy az emberi lények vak-tában történő, válogatás nélküli legyilkolásának tilalma olyan általánosan elfogadott tilalom (talán így is mondhatjuk: olyan „természetjogi” vagy emberi jogi minimum-követelmény),^[44] amelynek minden politikailag szervezett közösségben eleget kell tenni ahhoz, hogy azt államnak tekintsük. Ebben az egyszerű értelemben e tilalom természetjogi elvnek tekinthető.

Mindezek alapján azt állítom, hogy e sorok írásakor (2015 nyarán) az ISIS az „államok” és a „nem államok” közötti, átmeneti fogalmi térben helyezhető el, mint államtöredék szerű entitás.

AZ ÁLLAMTÖREDÉKEK ÉS TÖREDÉKÁLLAMOK ♦ De mi az az államtöredék szerű entitás? – kérdezheti bárki? Közismert, hogy az „államok” és a „nem-államok” között átmeneti állapotok és fokozatok léteznek. Az ide sorolható jelenségek besorolása gyakran vitatható. Ilyen viták a fokozatos átmeneteket tartalmazó skálák velejárói. Ahhoz hasonló probléma ez, mint az abban való állásfoglalás, hogy – egy bölcs jogfilozófus, H. L. A. Hart híres példájával élve – kopasznak nevezhető-e az a férfi, akinek csak néhány hajtincse van.^[45] S amint nem tudjuk pontosan megmondani, hogy hol a határ a „kopasz” és a „nem kopasz” között, úgy az „állam” és „nem állam” közötti átmenet formáit sem tudjuk minden esetben patikamérleg szerű pontossággal^[46] megjelölni.

Ebben az átmeneti térben mindazonáltal két jelenségtípust meg tudunk különböztetni. Az egyik az államtöredék,^[47] a másik az „államtöredék szerű entitás”. Mivel ez az utóbbi kifejezés meglehetősen esetlen, afféle neológus módjára próbaképpen töredékállamoknak nevezem őket. Az utóbbi csoportba azok a keletkező és megszűnő államok sorolhatók, amelyek még vagy már nem államok,

[44] A természetjogi minimumról ld. Hart, 1995, 224–231.

[45] Ha valakinek egyáltalán nincs haja vagy csak pár szál haj van a fején, azt nem habozunk kopasznak nevezni, de ki tudná megmondani, hány szál hajjal vagy hány tincsel kell rendelkeznie valakinek ahhoz, hogy ne legyen az? (Vö. Uo. 14.)

[46] A tanult embert az jellemzi, hogy minden dologban olyan fokú szabatosságot kíván, amelyet a dolog természete megenged – olvashatjuk Arisztotelésznél (vö. Nikomakhoszi etika, I. 1.). Intelmét komolyan véve be kell érnünk azzal, hogy azt mondjuk: amint (a fenti példában) a két szélső pont között létezik „majdnem kopasz” és „még nem kopasz”, úgy az államok és a nem-államok világa között is valahol ott van a „még nem állam” és a „már majdnem állam”.

[47] Az államtöredék [*Staatsfragment*] fogalmát Georg Jellinek vezette be az államelméleti szakirodalomba. (Jellinek, 1900., 1914, 647–660.) A hazai szakirodalomban a fogalomról ld. Takács, 2011, 8–11.

de azok voltak, és lehet, hogy azzá válnak. Az államtöredékek és a töredékállamok csak hozzávetőlegesen különböztethetők meg.

Az államtöredék esetén a közjogi struktúra részleges vagy egyenesen hiányos; ezért – az államfő nélküli államok stb. mellett – bizonyos feltételek megléte esetén ide sorolhatók az egyes államok speciális jogállású „külső tartományai”, gyarmatai vagy függő területei is. A töredékállam ezzel szemben közjogilag azért részleges, mert születőben vagy megszűnőben van, vagyis olyan folyamatosan változó hatalmi entitás, amely valójában már vagy még nem állam. A két csoport különválasztását több szempont is indokolja. Az egyik, hogy az államtöredékek a töredékállamoknál nagyobb mértékben megfelelnek az államiság szokásos kritériumainak, melyeket például az ún. montevideói egyezmény, más nemzetközi megállapodás vagy valamilyen tudományosan megalapozott elmélet rögzít. Bár a kritériumoknak való megfelelés nagyobb mértékű, ez az államtöredékek esetén sem teljes. Egy másik, hogy az államtöredékek státuszával kapcsolatos nemzetközi viták a töredékállamok státuszával kapcsolatos vitáknál szerényebbek, kevésbé intenzívek vagy szűkebb körűek, miközben a „vitatott státusz” természetesen ezeket is jellemzi. A töredékállamok intenzívebb vitatottságának oka nyilvánvalóan az, hogy az erőszakkal összefüggő hatalmi elemeknek a közjogi-szervezeti kérdéseknél jóval nagyobb szerepe van létezésükben.^[48]

Az ezen átmeneti térben elgondolt politikai-hatalmi szervezeteket a szakirodalomban természetesen nem nevezhetjük államnak. Minthogy azonban az ISIS nevében szerepel az „állam” (الولاية, *al-Dawla*) szó, állam mivoltát megkérdőjelezők vagy teljes mértékben tagadók számára külön – néha bosszantó – odafigyelést igényel annak folyamatos jelzése, hogy a név ellenére itt mégsem államról van szó. E jelzés állhat a „terrorszervezet” szó valamilyen kontextusban való megtartásában (ezzel a módszerrel éltem én is e tanulmány első mondatában), vagy a név gyakori, esetleg rendszeres idézőjeles írásmódjában. Ez utóbbi esetben azt feltételezzük, nem teljesen megalapozottan, hogy az „Iszlám Állam”-nak más a jelentése, mint az Iszlám Államnak, s a két jelentést illetően egyetértés létezik. A gyakori idézőjel-alkalmazás ráadásul zavarhatja a kommunikációt (a címet kivéve ezért nem alkalmaztam ebben az írásban),

[48] E két kategóriát a következő példákkal szemléltetem, megjegyezve, hogy az egy államelméleti kategóriába sorolható entitások nemzetközi jogi státusza meglehetősen különböző is lehet. 2015 nyarán államtöredéknek tekinthető pl. Tajvan, a (már majdnem állammá vált) Palesztin Autonóm Hatóság, valamint (elnevezése és eldöntött jövője ellenére is) Hongkong és Makaó. Ugyanakkor töredékállam – ugyancsak példaként sorolva néhányat – Abházia, Hegyi-Karabah és a Dnyeszter menti Köztársaság, valamint Nyugat-Szahara, s esetleg még Dél-Osztétia is. Egyes esetekben (mint pl. Észak-Ciprus) érdekes viták tárgya lehet, hogy azt vajon államtöredéknek vagy töredékállamnak minősítsük-e. Kis túlzással ideiglenes töredékállamnak mondható az ukrán válság idején létrejött három hatalmi központ is: a Donyecki, a Harkovi és a Luhanszki Népköztársaság. Ismertebb régebbi államtöredék Danzig Szabad Állam, ismertebb régebbi töredékállam pedig (melyből végül is nem lett állam) Csecsenföld, a boszniai Szerb Köztársaság (1992–1995) és (a valamikor létezett, de megszűnt) Tibet, valamint a (részben létrejött, de rögtön más állam részévé vált) Krími Köztársaság.

mert vagy a szerzői bizonytalanság jele, vagy többértelműséget sugall azzal, hogy sejtelmesen utal valamire, ami egyértelműen is kezelhető. Ám az sem volna szerencsés, ha a kommunikáció során mindig hangsúlyoznánk, hogy itt egy nem-államról van szó, például így fogalmazva: „Az Iszlám Állam nem-állam katonái lerombolták a palmürai oroszlánszobrot...” vagy: „Az iszlám nem-állam területén egy *saría* bíróság döntése nyomán már megint lefejeztek valakit...” stb.

Másfelől az ISIS-re nem használhatjuk azokat a semleges, vagy annak tűnő, nem-államokra utaló kategóriákat sem, amelyek nem jelenítik meg valahogyan rendkívüli vonásait: átmeneti voltát, terrorista eredetét és jellegét stb. Vagyis az Iszlám Állam nem „nemzeti felszabadítási mozgalom”, harcosai nem „népfelkelők”, de még csak nem is „felkelők”^[49] stb.

Tetézi a nehézséget, hogy az államelméleti szempontból viszonylag adekvát-nak mondható fogalmak (az államtöredék, töredékállam) nem honosodtak meg a publicisztikában, a publicisztikában használt fogalmak pedig (lásd alább) az ISIS vonatkozásában nem mindig tekinthetők pontos vagy lényegyet kifejező plasztikus kifejezésnek. Talán ez a nyelvhasználati nehézség is hozzájárult ahhoz, hogy az „Állam-e az Iszlám Állam?” kérdése immár egy éve újra és újra felvetődik, de elméleti szempontból csak döcögős válaszokra^[50] lel.

A publicisztikában e köztes jelenségeket öt különböző fogalommal, ill. kifejezéssel szokták megnevezni. (Közülük egyesek – miközben másokat a publicisztika vett át a tudományból – átkerültek a tudományos szakirodalomba is.) Ezek a *shell state*, a pszeudoállam, a protoállam, a *de facto* állam és a *quasi state*. Az elsőnek és az utolsóknak nincs szabatos magyar nyelvű megfelelője. Az utolsó kettőt a nemzetközi jogi szakirodalom is ismeri, mely sajátos terminus technikusként mindezek mellett használja még a *nasciturus* állam kifejezést is. Ezek alkalmazhatósága kapcsán a következőket jegyzem meg.

[49] 2014-ben pl. egy hazai elemzés „szunnita szélsőségesekből álló felkelő-csoport”-nak nevezte az ISIS-t. (Etl, 2014, 1.) E kifejezés alkalmazásának a normatív politikai gondolkodás terére eső következményei, hogy a nemzetközi jogikat már ne is említsem, akár meghökkentőnek is mondhatók.

[50] A szerzők széles körű és megbízható tárgyi ismeretei ellenére is ilyen „elméletileg döcögős” válaszként értékelhető pl. Arany – N. Rózsa – Szalai, 2015, 4-5. megoldása. Itt ilyeneket olvashatunk: „úgy tűnik, hogy az elnevezés ellenére az Iszlám Állam nem kíván az államok nemzetközi rendszerébe »besimulni«, hanem a maga kalifátus-koncepciójával egyfajta protoállami mintára létrehozott entitást akar mintegy posztállami, az államiséget meghaladó politikai/közigazgatási egységként feltüntetni és univerzális célként kitűzni”. (Uo. 5.) De hát mi az – kérdezhetjük meglepődve –, hogy „posztállami”? Ugyanígy: „A nemzetállamok alkotta nemzetközi közösségi elismerése helyett azonban a nem állami tényezők között egyre nagyobb elismerésnek örvend: Szíriában, Líbiában, Pakisztánban egyre több csoport teszi le a »hűségesküt« az Iszlám Államnak”. (Uo.) De hát a „hűségeskü” – vetődhet fel bárkiben – nem „államelismerés”, s nem is egyenértékű azzal. Az ilyen válasz persze még mindig jobb, mint a kérdés felvetésének elutasítása. Ez utóbbiról ld. pl. Szekeres, 2015. „Az Iszlám Állam – olvashatjuk itt – nem állam, nem dzsihád és nem iszlám” – fogalmazott az egyik előadó, majd így folytatta: „ezeket a terroristákat saját világuk sem fogadja el, az ISIS csupán egy sikeres terrorszervezet, amely azért létezik, mert a nemzetközi politika hagyja.”

Az Iszlám Állam esetén gyakran használják a *shell state* kifejezést, amit magyarra pszeudoállamként fordítanak,^[51] mert a szó szerinti jelentések – vázálam (esetleg államváz), kéreg- vagy héjállam (esetleg államhéj) – szinte teljesen üresnek, jelentés nélkülinek tűnnek nyelvünkben. Az idegen nyelvű szakirodalomban a kifejezés (*shell state*) használata nem egységes, mert egyrészt a bűnözők és korrump hivatalnokok által irányított államra, másrészt a gyenge, hatékonyan cselekedni képtelen államra szoktak utalni vele. Igaz ugyan, hogy az ISIS vezetői a nyugati felfogás alapján „bűnözők”, de a „gyenge” és „nem hatékony” leírás egyáltalán nem vonatkoztatható erre az alakulatra, s – mint már említettem – vélhetőleg a korrupció sem jellemzi szervezetüket. A *shell state* kifejezés ráadásul eredetében egy konkrét afrikai államhoz, nevezetesen Nigériához köthető,^[52] s ráadásul olyan értelemben, amely az Iszlám Államra egyáltalán nem vonatkozik.

A publicisztikában néha önállóan is használják a pszeudoállam kifejezést, amivel az ISIS állami jellegének „látszólagos” és „hamis” voltára, állítólagosságára utalnak. A probléma ezzel az, hogy akivel szemben az ISIS fellép, az e hatalmat egyáltalán nem tartja állítólagosnak vagy látszólagosnak. Ha ettől eltekintünk, a kifejezés önmagában azért nem meglepő, mert azt jelzi, s ez helyes is, hogy az ISIS „olyan, mintha” állam lenne, ám mégsem az. Hátránya viszont, hogy a pszeudoállam kifejezés a tényleges nyelvhasználatban rendszerint olyan evolúciós kontextusban bukkan elő,^[53] amely azt sugallja, hogy előbb-utóbb, elkerülhetetlenül állammá válik.

Alkalmilag felbukkan még az ISIS-szel összefüggésben a protoállam („előállam” vagy államkezdemény) szó, ami az ókori világ történéseinek, pontosabban az ún. elsődleges államkeletkezés elméleteinek nyelvéből származik. A történészek az évezredekkel ezelőtti kezdetleges, kialakulófélben lévő államokra utalnak vele, amelyek már integrálnak bizonyos embercsoportokat. A protoállamnak nevezett, többnyire fegyveres erővel rendelkező szervezetek koordinálnak, gátakat építenek, adót szednek, sőt vallási és szociális intézményeket is működtetnek, de hatalmuk még nem intézményesült. Az ilyen rendszerek természetesen nem rendelkeznek nemzetközi elismertséggel sem, hiszen a (modern) államok nemzetközi rendszerének létrejötté előtti időből származnak. A szó ugyanakkor ugyanazt sugallja, mint az evolúciós keretben értelmezett pszeudoállam: azt, hogy előbb-utóbb állam lesz belőle, már ha vezetői nem rontanak el valamit.

[51] Ld. pl. Napoleoni, 2015, 54. (fordítói jegyzettel), 71., 74., 189.

[52] A *shell state* kifejezést a nigériai emberi és környezetvédelmi jogász, Oronto Douglas használta először. Douglas – az ugyancsak nigériai Kayode Soremekun nyomán, aki szerint „A nigériai kormányknak nincs hatalma ... a hatalom az olajvállalatok kezében van” – egyszer így fogalmazott: „A nigériai állam csak egy váz [*shell*], és a Shell [ti. a Royal Dutch Shell nevű multinacionális társaság] a nigériai állam”. (Ld. erről Omeje, 2006, 48.)

[53] Nálunk pl. a marxista államelméletben, ahol azt az államalakulás egyik módja „szükségszerű előzményének” és „kiinduló állapotának” tekintik; ld. pl. Szilágyi, 1997, 4–6.

A hatalomgyakorlás tényére fókuszál a tudományos szakirodalomban is elfogadott és a publicisztikában is használt *de facto* állam (angolul: *de facto state*) kifejezés is. A nemzetközi jogi szakirodalomban a nyers erőn – nem pedig az erő és a jogszerűség valamilyen kombinációján – alapuló, nemzetközi jogi elismerést nélkülöző, de viszonylag tartósabb hatalmi rendszereket írnak le.^[54] Elvileg ez jól illik az Iszlám Államra (az imént említett öt kifejezés közül ez áll legközelebb hozzá), bár annak dinamikája miatt talán nem elég plasztikus.

Ide tartozik, hogy vannak szerzők, akik fogalmilag is meg kívánják őrizni az itt szóba jöhető jelenségek átmeneti jellegét, s ezért államtüredékek egy részére a *quasi*-állam (kb. látszólagos állam, „mintha” állam, „már-már” állam) terminust használják;^[55] az ISIS-szel összefüggésben azonban ezzel még nem találkoztam. Ennek talán az az oka, hogy a *quasi*-államnak minősített jelenségek – szemben a *de facto* államokkal – a tényleges hatalomgyakorlást illetően nem teljesen sikeresek, miközben nemzetközileg valamilyen elemi szinten elismertek (például megfigyelői státuszt kaphatnak nemzetközi szervezetekben).

Végül jelzem, hogy a nemzetközi jogi szakirodalom alkalmasint használja a *nasciturus* állam (születő félben lévő állam) fogalmát, amely olyan keletkezőben lévő, de még meg nem született államot jelent, amely – ha létrejön – azt legitim módon teszi majd. James Crawford például a Palesztin államra alkalmazta,^[56] azt jelezve ezzel, hogy egy ilyen államnak mintegy „várománya” van a későbbi elismerésre. Az elnevezéshez persze már 1990-ben hozzátette: ahhoz, hogy a Palesztin államot ilyen várományosnak tekintsék, minden oldalon államférfiúi bölcsességre, s a régióban található más népek és államok jogainak tiszteletben tartására van szükség, valamint hogy „a jogi fogalmak manipulálása valószínűleg nem mozdítja elő a dolgokat”.^[57] A fogalom egyébként egy régi jogelvnek (*nasciturus pro iam nato habetur, quotiens de commodis eius quaeritur*: a születendő már megszületettnek tekintendő, ha az ő érdekeiről van szó) a nemzetközi kapcsolatokra történő alkalmazását jelenti. Elterjedése a népek önrendelkezési jogával és a gyarmati felszabadítási mozgalmakkal állt kapcsolatban, sőt, mintegy a szóban forgó népek és mozgalmak részleges nemzetközi jogi jogalanyiságának elismerése volt. Ezért is nyilvánvaló, hogy az ISIS semmilyen vonatkozásban nem tekinthető *nasciturus* államnak.

[54] A *de facto* államokról általános áttekintésként és számos – néhány esetben vitatható – egyedi eseteleírásként ld. Bahcheli – Bartmann – Srebrnik, 2004. Konkrét, bár aktualitását veszített közlekedési elemzésként ld. Gunter, 1993, 295–319.

[55] A téma már-már klasszikus áttekintése Jackson, 1990.

[56] Crawford, 1990, 307–313.

[57] Uo. 313. „E szavak több mint húsz év elteltével semmit sem veszítettek élükből” – jegyezte meg tanítványa 2015-ben. (Ronen, 2015, 247.)

Ha a fenti fogalmakat tudományági jelentés, szóhasználat vagy „jelleg”, bizonyos esetekben inkább csak „jelentésárnyalat” szerint kezeljük, az imént jelzett összefüggések a következő ábrán mutathatók meg.

Ábra: Az „államok világa” és az „államnak nem tekinthető jelenségek világa” közötti átmeneti jelenségek „tudományági” jelleg szerint

A fogalmak és terminusok pontos határait – amint azt fentebb jeleztem, s talán az ábráról is leolvasható – nem lehet teljesen pontosan és véglegesen kijelölni. Például: jogi megközelítésben, amint az az ábrán látható, az „államok” és a „nem államok” között nincsenek átmeneti vagy köztes kategóriák (valami jogilag vagy állam vagy nem), az „államtörödék” terminusnak azonban, melyet tudományági szempontból államelméletinek minősítettem, lehet részben jogi jelentést adni. Az ilyen és hasonló fogalmi bizonytalanságokra tekintettel neveztem fentebb az Iszlám Államot „államtörödék szerű entitásnak”, majd törödékállamnak, s állítom továbbra is, hogy jelenleg (2015 nyarán) az olyan terrorszervezet, amely állammá kíván válni, az állami létezéshez szükséges feltételek közül néhány feltételt teljesített, míg másokat nem. A törödékállami létezéshez szükséges feltételeknek mindazonáltal megfelel.^[58] Egy törödékállam ugyanakkor természetesen még akkor sem állam, ha a nevében szerepel is az állam szó.

[58] Az Iszlám Állam államiságának megítélésékor egy további szempont lehet, hogy milyen időben létezőnek tartjuk azt: attól ugyanis, hogy a mi, „európai” („modern”) kronológiai időnkben létezik, még nem következik, hogy „kulturális ideje” is megegyezik a miénkkel. Ha valaki úgy véli, hogy az ISIS teljes mértékben egy másik kultúrába tartozik, és semmi köze a vesztfáliai paradigma fogalmával jelzett államrendszerhez, amivel e sorok írója nem feltétlenül ért egyet (ld. e tanulmány végét), akkor azt nem a modern államfogalom rácsozatán „átpréseelve” kellene értelmeznie, hanem az ezer évvel ezelőtti iszlám uralmi berendezkedésekkel kellene összevetnie. Erre nyilvánvalóan nem vállalkozhatok.

OKOK ÉS KÖVETKEZMÉNYEK (TOVÁBBI KÉRDÉSEK) ♦ Az utolsó szempont, amit fel kell vetnünk, hogy ha az ISIS jelenleg az „állam” és a „nem-állam” közötti köztes térben helyezhető el, akkor vajon lehetséges-e az, bármilyen értelemben is, hogy folytatódik az elmúlt másfél évben megfigyelhető trend, s állammá válik. Elvontabban fogalmazva: lehetséges-e az, hogy egy terrorista szervezet állammá váljon? E kérdés, megvallom, kicsit félrevezető, hisz – mint említettem – volt már példa erre. Igaz, csak egy esetben. Ám ha egyszer már megtörtént, akkor lehetséges. Ezért a fenti kérdést így fogalmazhatjuk át: megismétlődhet-e ez az Iszlám Állam (ISIS) esetében is? Jelenleg, 2015 nyarán számomra úgy tűnik, hogy – figyelemmel a mai terrorista szervezetek jellegére, illetőleg az iszlám világ és a terrorizmus összefüggéseire,^[59] s számolva a hagyományos politika területére lépő terrorszervezetek terrorista jellegének eltűnésével vagy mérséklődésével is – nincs olyan elvi vagy elméleti megfontolás, ami a jövőre vonatkozóan kizárná ezt a lehetőséget. Ez persze csak „lehetőség”, s az annak létrehozásához szükséges kijelentéssel még nem állítom, hogy e lehetőség megvalósítását helyes lenne előmozdítani. Azt viszont igen, hogy a lehetőségben – amint azt Arisztotelész óta tudjuk – mindig benne van a valósággá válás esélye.

Azt a kérdést, hogy miként viszonyulunk az Iszlám Állam „teljes értékű” vagy „valódi” államként való létrejöttének lehetőségéhez, vagy ahhoz, hogy legalább előrébb léphet az államok és nem államok közötti fokozatok skáláján, szerintem elsősorban az ISIS eddigi kialakulásának okairól és lehetséges jövőbeli következményeiről alkotott elgondolásaink függvényében válaszoljuk meg. Ennek az írásnak nem célja e probléma szisztematikus feldolgozása; de nevesíték itt öt, ezzel kapcsolatos problémakört. Ezt annak érdekében teszem, hogy megmutassam: a fenti kérdést (valósággá válhat-e egy lehetőség) milyen bonyolult összefüggések rendszerében mérlegeljük.

- 1.) Ilyen például a nyugati nagyhatalmak – elsősorban Nagy-Britannia és Franciaország – által mintegy száz éve létrehozott közel-keleti, majd a kicsit később kialakított és más nagyhatalmak által is befolyásolt észak-afrikai államrendszer léte. Ennek két legfontosabb és legérzékenyebb, s az Iszlám Állam vonatkozásában közvetlenül is érinthető konkrét eleme egy Irak és Szíria nélküli, de egy eddig nem létezett kurd állammal kiegészített Közel-Kelet víziója. Lehetséges-e?, szükséges-e? és így tovább. Ezen általános vízió megítélése mellett olyan aktuális kérdések is idetartozhatnak, mint

[59] A terrorizmus és az iszlám világ kapcsolatáról áttekintő jelleggel ld. Rostoványi, 1998, 358–368. Pl. a Nyugaton „sommásan terroristának nevezett iszlám fundamentalista szervezetek” tevékenysége – olvashatjuk – „az esetek jelentős részében igen sokrétű [...], s a fegyveres harc – jóllehet ez a »leglátványosabb« és Nyugaton ez kapja a legnagyobb publicitást – a teljes tevékenységnek csak egy kis szegmensét jelenti, a terror pedig ennek egy kis része csupán. [...] A Hamász például iskolákat és orvosi létesítményeket tart fenn, egy sor sportlétesítményt üzemeltet. Mértékadó becslések szerint teljes bevételeinek csupán mintegy 5%-át fordítja fegyveres tevékenységre, a többi 95%-ból szociális, karitatív tevékenységeket finanszíroz”. (Uo. 364.)

az Amerikai Egyesült Államok által vezetett szövetség „iraki háborújának” (az ún. második öbölháborúnak; 2003–2010) az értékelése, valamint az e szövetség katonai sikereit követő „iraki államépítés” (demokratizálás, föderalizálás, „báztalanítás”; 2006–2014) csaknem teljes kudarcának elemzése.

- 2.) Aki a következményeket mérlegeli, annak át kell gondolnia néhány államelméleti és nemzetközi jogi kérdést is. Így például azt, hogy a válságba került, kudarcot vallott vagy „bukott” államokkal (*failed states*) rendszerint együtt járó anarchiák vajon szükségszerűek-e vagy kontingensek, s hogy konkrét esetekben teljesíthetők-e az anarchiákat kísérő humanitárius katasztrófák elkerülésének nemzetközi jogi, politikai és katonai feltételei. E körben szoktuk mérlegelni egyes területek nemzetközi igazgatás alá vonásának költségeit vagy az ún. humanitárius intervenciókat követő állapotokat is.^[60] Felvethető továbbá, hogy alkalmazható-e az adott esetre az ENSZ Alapokmánya, amely az államok számára tiltja az erőszakot és az erőszakos területszerzést. E problémakörben olyan aktuális kérdések is felvetődnek, mint az Európáig is eljutó népességkiáramlás, migráció és menekülési hullám minden következményükkel együtt.
- 3.) Súlyos kérdés az is, hogy az újkori európai fejlődésben kialakult és általánosan elterjedt politikai eszmék s az azoknak megfelelő társadalom- és államszervezési modellek milyen szerepet játszottak – illetőleg játszhatnak a jövőben – a muzulmán világban. Mindenekelőtt a demokrácia és más autoritás-formák viszonyának problémái tartoznak ide,^[61] egészen az olyan konkrétumokig, mint például a következő három kérdés: Összeegyeztethető-e az iszlám és a demokrácia?^[62] Az „arab tavaszról” vajon miért lett „muzulmán ősz”? A régi (a mi fogalmaink szerint részben „szekularizáltak” nevezhető) diktatúrák, mint például Irak, Szíria és Líbia miért voltak képesek a mainál hatékonyabban biztosítani a térség stabilitását és az ott élő népesség biztonságát.^[63]
- 4.) További probléma, hogy az újkori európai fejlődésben kialakult „modern állam” strukturális modelljei (például állam és egyház viszonya, a törvényhozás, kormányzás, ítélkezés szervezeti elkülönítése és kiegyensúlyozása stb.) –, melyeket az elmúlt kétszáz évben a „Nyugat” valamilyen módon és mértékben átvitt, vagy legalábbis igyekezett átvinni a Közel-Keletre,

[60] A problémával kapcsolatban általános áttekintésként ld. Taylor, 2013.; a hazai szakirodalomból Halász, 2014. A nemzetközi igazgatás egyes kérdéseiről Uo. 20–28., 56–87., 112–131. A humanitárius intervenció kérdéseiről ld. Sulyok, 2004.; Lamm, 2006, 63–77.

[61] E problémakörhöz ld. Csicsmann, 2008.; Authoritarian Upgrading? The Role of Islamist Movements in the Arab Spring, 2013, 297–316. (valamint Grotius. 2014. 07.17. <http://www.grotius.hu>, ezen belül: doc/pub/AWSIBB/2014-07-27_csicsmann_the-role-of-islamist-movements-in-the-arab-spring.pdf.)

[62] Ld. erről Rostoványi, 1998, 294–305.; Csicsmann, 2008, 175–204.

[63] A problémakör általános áttekintéséről legújabb (megjelenése ideje okán ezen íráshoz felhasználni nem tudott) hazai szakirodalomként ld. N. Rózsa, 2015. Az „arab tavasz – muzulmán ősz” metaforikus kifejezésekről ld. Rabi, 2013, 254.

Afrikára, Dél-Amerikára és (részben) Ázsiára – alkalmasak-e egyáltalán az ott formálódó társadalmak integrálására és céljainak politikai megfogalmazására.^[64] Ez a szempont azért különösen fontos, mert elvezet annak a kettős koordinátarendszernek a felismeréséhez, amely a közel-keleti társadalmakat jellemzi, és amit sokan figyelmen kívül hagynak. „A Nyugat képtelen megérteni – fogalmazott Rostoványi Zsolt – az iszlám világban meglévő kettős »koordinátarendszert«, kettős struktúrát, amelyben »egymás mellett léteznek a külvilág intézményi áramkörébe tökéletesen adaptálható hivatalos diplomáciai apparátusok és azok a paraetatikus döntési struktúrák, amelyek többnyire érthetetlenek a nyugati partnerek számára és amelyek nem integrálódnak a nemzetközi intézményi hálózatba«. E régió országai általában két külön síkon mozognak: az egyik »játékszabályai« megfelelnek a nemzetközi jognak és a nemzetközileg elfogadott normáknak, a másikéi viszont nem, ez utóbbi síkon alkalmazott szabályok viszont általában megfelelnek az adott civilizáció és kultúra hagyományos értékrendjének. A Nyugat ez utóbbival nem tud – esetenként nem is akar – mit kezdeni, nem is akarja megérteni, mert leginkább ez felel meg politikai céljainak. Ezért gyakorta saját nézőpontjából és saját érdekeit nézve érthető, mégis olyan túlzó és leegyszerűsítő kategóriákat alkalmaz, mint például a »terrorista állam«.^[65] Egy terrorista vagy terrorista gyökerű állam a nyugati nézőpontból – kissé kiélezetten fogalmazva – „bűnben fogant”, de legalábbis jogtalanság révén keletkezett, és „bűnben leledzik”, azaz a jogszerűség fentebb jellemzett minimuma nélkül létezik, tehát nem állam. Ha a „kettős koordinátarendszer” másik rendszere az előbbitől teljesen függetlenedik, e feltételektől könnyen eltekintenek.

- 5.) S minthogy egy állammodell mögött identitásteremtő eszmei tényezők is állnak, az is megkérdésezhető, hogy a Közel-Keleten és Afrikában miféle önazonosságot teremtő mechanizmusok állnak – az európai fejlődésből ismert egyik legfontosabb identitásképző tényező, a „nemzet” helyett – az ott kialakított-kialakult „modern államok” mögött.^[66] Összefügg ez azzal is, hogy vajon az etnikum, a nyelv vagy inkább a vallás adja-e meg e társadalmak tagjainak önazonosságát? S ha az utóbbi, az milyen következményekkel jár az államra nézve?

[64] Az állam és egyház viszonyát illetően érdemes felidézni, hogy „az iszlámban eleve értelmetlen a »vallás és politika«, illetve az »állam és egyház« viszonyának taglalása...”, s hogy „az iszlám államelméletekben „...az egyes [állami] funkciók nincsenek egyértelműen és konkrétan behatárolva”. (Rostoványi, 1998, 34., 189-190.) A kérdésről ld. még Csicsmann – Dévényi – N. Rózsa – Najat – Paragi – Rostoványi, 2010.

[65] Rostoványi, 1998, 365. A jelzett helyen a szerző B. Badie és M.-C. Smouth *Le retournement du monde. Sociologie de la science internationale* (Párizs, FNSP-Dalloz, 1995) című munkájából idéz.

[66] A közel-keleti államok identitásproblémáiról ld. N. Rózsa, 2005, kül. 27-181. Az ún. „identitás nélküli” államok (Szíria, Irak, Líbia) társadalmairól, a muzulmán vallás (kisebb részben, s pl. Egyiptom vonatkozásában a kereszténység) identitásképző szerepéről, a „jordán” (már ha van ilyen) és palesztin identitásról, a „libanoni identitásról”, a berberekről, a kurdok és más népek identitásáról az államépítéssel összefüggésben ld. Christie – Masad, 2013.

Nos, számomra úgy tűnik, hogy az Iszlám Állam valódi államként való létrejöttének lehetőségét vagy lehetetlenségét az ilyen kérdésekre adott válaszaink függvényében mérlegeljük.

Azt a kérdést tehát, hogy az Iszlám Állam valódi állam lesz-e, vagyis a fentebb említett lehetőség ténylegesen megvalósul-e akár a közeli, akár a távolabbi jövőben, a tudomány eszközeivel nem tudjuk megválaszolni. Mint a jövőre vonatkozó kérdésekre általában, erre is csupán annyit tudunk – Hegellel szólva – mondani, hogy „Minerva baglya csak a beálló alkonyat kezd meg röpíteni”,^[67] vagyis a biztos tudás az ilyen dolgokban csak utólag érkezik. Ám a bagoly hasonlat itteni felidézése nemcsak retorikai fordulat. Ez esetben ugyanis egy közvetett összefüggésre is utalhatunk vele. A filozófiai szakirodalomban azt mondják, hogy Hegel azért utasította vissza a filozófus gyakorlati, s így a jövőre irányuló elköteleződését, mert a modern állam ésszerűségét ismerte fel, vagy legalábbis azt „(fel)tételezte”. Így nála „Minerva baglya a modern állam leáldozásának hírnöke” volt – fogalmazott egy elemző.^[68] Ha ez így van, akkor a bagoly metaforával arra is rávilágíthatunk, hogy az Iszlám Állam (ISIS) léte világtörténeti értelemben az európai államfejlődésben öt évszázaddal ezelőtt kialakult és mintegy száz éve a „Nyugat” által a Közel-Keleten is meghonosítani próbált modern államiság eleddig legjelentősebb kritikája.

IRODALOM

- Arany Anett – N. Rózsa Erzsébet – Szalai Máté (2015): Az Iszlám Állam – következmények. In: *KKI Tanulmányok*. Külügyi és Külgazdasági Intézet. 1. 1–32.
- Bahcheli, Tozin – Bartmann, Barry – Srebrnik, Henry (eds.) (2004): *De Facto States. The Quest for Sovereignty*. Routledge, London.
- Balogh Brigitta: *Hegel kontra Hegel, avagy Európa az örök béke és az örök háború között*. Elérhető: <http://adatbank.transindex.ro/vendeg/htmlk/pdf9241.pdf>
- Berzsényi Dániel – Ványi Rajmond (2015): *Egy katonapolitikai döntés lehetséges kiberbiztonsági következményei. Az Iszlám Állam elleni magyar katonai szerepvállalás margójára*. NKE SVKK. 10. sz.
- Christie, Kenneth – Masad, Mohammad (szerk.) (2013): *State Formation and Identity in the Middle East and North Africa*. NY, Palgrave Macmillan, New York.
- Cockburn, Patrick (2015²): *The Rise of Islamic State. ISIS and The New Sunni Revolution*. Verso, London–New York. (Első kiadása: *The Jihadis Return* címen: New York–London, 2014.)
- Crawford, James (1990): *The Creation of the State of Palestine. Too Much Too Soon?* European Journal of International Law (EJIL). 307–313.

[67] Vö. Hegel, 1971, 23.

[68] Vö. Höfle, 1998, 436. idézi: Balogh Brigitta: *Hegel kontra Hegel, avagy Európa az örök béke és az örök háború között*. (Elérhető: <http://adatbank.transindex.ro/vendeg/htmlk/pdf9241.pdf>.)

- Csicsmann, László: *Authoritarian Upgrading? The Role of Islamist Movements in the Arab Spring* (2013). In: Dévényi, Kinga (ed.): *Studies on Political Islam and Islamic Political Thought*. (Grotius Könyvtár 8.) Corvinus University of Budapest, Budapest. 297–316.
- Csicsmann László – Dévényi Kinga – N. Rózsa Erzsébet – Najat, Shamil Ali – Paragi Beáta – Rostoványi Zsolt (2010): *Islám és modernizáció a Közel-Keleten. Az államiság eltérő modelljei*. (Szerk. Csicsmann László.) (Grotius Könyvtár 3.) BCE – Aula, Budapest.
- Csicsmann László (2008): *Az iszlám és a demokrácia a Közel-Keleten és Észak-Afrikában. A nyugati típusú demokrácia adaptálásának lehetőségei és korlátai a tágabb értelemben vett Közel-Keleten*. Dialóg Campus, Budapest–Pécs.
- Dunning, Michael (2014): „*Terrorizmus*” és „*civilizáció*”: a dzsihadizmus mint „*decivilizációs*” folyamat. Erdélyi Társadalom. Presa Universitara Clujeana. 2. sz. 19–33. Elérhető: Central and Eastern European Online Library, <http://www.ceeol.com/>
- Elias, Norbert (2008): *Essays II: On Civilising Processes, State Formation and National Identity*. In: Kilminster, Richard – Mennell, Stephen (eds.): *The Collected Works of Norbert Elias*. 15. Kötet. UCD Press, Dublin.
- Elshinnawi, Dina (2014): *What's in a Name? Scholars Disagree on How We Should Talk About the Islamic State*. ViceNews. Szeptember 3. Elérhető: https://news.vice.com/ezen-belul:/article/whats-in-a-name-scholars-disagree-on-how-we-should-talk-about-the-islamic-state?utm_source=vicenewsfb
- Etl Alex (2014): *Irak belső válsága*. NKE SVKK Nézőpontok. 1. sz.
- Feldman, Noah (2008): *The Fall and Rise of the Islamic State*. Princeton University Press, Princeton.
- Giovanni, Janine di – Godman, Leah McGrath – Sharkov, Damien (2014): „*How ISIS Makes up to \$6M a Day?*” Newsweek. (Online.) November 14.
- Gray, John (2014): *A Point of View. Isis and what it means to be modern*. BBC Magazine. Július 11. Elérhető: <http://www.bbc.com/news/magazine-28246732>
- Gunter, Michael M. (1993): *A de facto Kurdish state in Northern Iraq*. Third World Quarterly. 2. 295–319.
- Halász Iván (2014): *Az állam összeomlása és újjáépítése*. NKE KTK, Budapest.
- Hanafi, Sari (2013): *The Arab Revolutions. The Emergence of a New Political Subjectivity*. In: Haseeb, Khair El-Din (ed.): *The Arab Spring. Critical Analyses*. Routledge, London–New York. 14–22.
- Hart, H. L. A. (1995): *A jog fogalma*. (Ford. Takács Péter.) Osiris, Budapest.
- Hegel, G. W. F. (1971): *A jogfilozófia alapvonalai, vagy a természetjog és az államtudomány vázlat*. (Ford. Szemere Samu.) Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Hermann, Rainer (2015): *Az Iszlám Állam. A világi állam kudarca az arab világban*. (Ford. Kőrös László.) Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Horváth Jenő (2015): *Hat könyv az Iszlám Államról*. Grotius. 03.07. Elérhető: http://www.grotius.hu/azon-belul:/doc/pub/NYULSE/2015-03-07_horvath-jeno_hat-konyv-az-izlam-allamrol.pdf
- Höhle, Vittorio (1998): *Hegels System. Der Idealismus der Subjektivität und das Problem der Intersubjektivität*. Felix Meiner Verlag, Hamburg.
- Iványi, Tamás (2008): *A törvény (šarīa) az iszlámban. [Az] Iszlám tudománytörténet tankönyv „Az iszlámjog” c. előadáshoz*. (Keleti nyelvek kincsestára, 46.) Kőrösi Csoma Társaság, Budapest.
- Iványi Tamás (2009): *Šarīa és állam az iszlámban. Mozaikok az iszlám jog alkalmazásának történetéből*. Keletkutatás. Kőrösi Csoma Társaság. Tavasz. Elérhető: http://kcst.hu/ezen-belul:/keletkutat/Keletkutat_2009-tavasz.pdf

- Jackson, Robert H. (1990): *Quasi-States. Sovereignty, International Relations, and the Third World*. Cambridge University Press, Cambridge–New York.
- Jany János (2006): *Klasszikus iszlám jog. Egy jogi kultúra természetrajza*. Gondolat, Budapest.
- Jany János (2011): *A világ főbb jogrendszerei. A nem-nyugati jogi kultúrák*. PPKE BTK, Piliscsaba.
- Jellinek (1900): *Allgemeine Staatslehre*. Verlag von O. Häring, Berlin. Julius Springer, Berlin. (A hivatkozások az 1914. évi, javított kiadásra vonatkoznak.)
- Johnson, Toni – Sergie, Mohammed Aly (2014): *Islam: Governing Under Sharia*. Council of Foreign Relation. Elérhető: <http://www.cfr.org/religion/islam-governing-under-sharia/p8034>
- Katona Brigitta (2014): *Az olasz maffiajelenség politikai vetületeinek nyomában*. Eszmélet. 4. 104. 170–181.
- Kepes, Gilles (2007): *Dzsiháid*. (Ford. Sajó Tamás.) Európa, Budapest.
- Lamm Vanda (1995): *A Nemzetközi Bíróság ítéletei és tanácsadó véleményei 1945–1993*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest. 491–503.
- Lamm Vanda (2006): A NATO-bombázások ügye a Nemzetközi Bíróság előtt. In: *Dayton, 10 év után*. Konferencia, 2005. december 9. MTA JTI – MTA TK, Budapest. 63–77.
- Magyar Bálint (2013): Magyar Polip. A posztkommunista maffiaállam. In: Magyar Bálint (szerk.): *Magyar Polip. A posztkommunista maffiaállam*. Noran Libro, Budapest. 9–85.
- Maróth Miklós (1996): *Islám és politikaelmélet*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Martin, Vanessa (2000): *Creating an Islamic State. Khomeini and the Making of a New Iran*. Tauris, London–New York.
- Mbembe, Achille (2003): *Necropolitics*. Public Culture. Duke University Press. 15. 1. 11–40.
- N. Rózsa Erzsébet (2014) Irak újra a napirenden. Az Iraki és Levantei Iszlám Állam előretörése. In: *MKI Tanulmányok*. Magyar Külügyi Intézet. 17.
- N. Rózsa Erzsébet (szerk.) (2005): *Nemzeti identitás és külpolitika a Közel-Keleten és Kelet-Ázsiában*. Teleki László Alapítvány, Budapest.
- N. Rózsa Erzsébet (2015): *Az arab tavasz. A Közel-Kelet átalakulása*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Napoleoni, Loretta (2005): *Insurgent Iraq. Al-Zarquawi and the New Generation*. Seven Stories Press, New York.
- Napoleoni, Loretta (2015): *Az iszlamista fönix*. (Ford. Nagy Marcell.) HVG Könyvek, Budapest.
- Noori, ajatollah Yahya [Ya yá Nūrī] – Sayed, Hassan Amin (1987): *Legal and political structure of the Islamic State. The Implications for Iran and Pakistan*. Roysóton, Glasgow.
- Omeje, Kenneth C. (2006): *High Stakes and Stakeholders. Oil Conflict and Security in Nigeria*. Ashgate, London.
- Peters, Rudolf (1976): *Dzsiháid: War of Agression or Defence?* Akten des VII. Kongress für Arabistik und Islam Wissenschaft. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- Peters, Rudolph (1977): *Jihad in Medieval and Modern Islam*. Brill, Leiden.
- Peters, Rudolph (2005): *Crime and Punishment in Islamic Law. Theory and Practice from the Sixteenth to the Twenty-first Century*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Piscatori, James P. (1986): *Islam in a World of Nation-States*. Cambridge University Press – Royal Institute of International Affairs, Cambridge.

- Prieger Adrienn – Mátyás Imre (2014): *Az iszlám jog*. Publicationes Universitatis Miskolciensis. Sectio Juridica et Politica. Tomus XXXII.
- Rabi, Uzi (2013): The Obama Administration's Middle East Policy. Changing Priorities. In: Henry, Clement M. (ed.): *The Arab Spring. Will It lead to Democratic Transitions?* Palgrave Macmillan, New York. 241–255.
- Rehman, Javaid (2005): *Islamic State Practice, International Law and the Threat from Terrorism. A Critic of the „Clash of Civilisation” in the World Order*. Hart, Oxford–Portland.
- Robinson, Francis (1996): *Az iszlám világ atlasza*. (Ford. Dezsényi Katalin.) Helikon Kiadó – Magyar Könyvklub, Budapest.
- Ronen, Yaël (2015): Recognition of the State of Palestine. Still too much too soon? In: Chinkin, Christine – Baetens, Freya (eds.): *Sovereignty, Statehood and State Responsibility. Essays in Honour of James Crawford*. Cambridge University Press, Cambridge. 229–247.
- Rostoványi Zsolt (1998): *Az iszlám a 21. század küszöbén*. Aula Könyvkiadó, Budapest.
- Rutledge, Ian (2014): *Enemy on the Euphrates. The British Occupation of Iraq and the Great Arab Revolt, 1914–1921*. Saqi Books, London.
- Spencer, Robert (2015): *The Complete Infidel's Guide to ISIS*. Regnery Publishing, Washington.
- Stern, Jessica – Berger, J. M. (2015): *ISIS. The State of Terror*. Ecco, New York.
- Sulyok Gábor (2004): *A humanitárius intervenció elmélete és gyakorlata*. Gondolat, Budapest.
- Szekeres Tamás (2015): *Nem iszlám és nem is állam. Az ISIS-ről az európai és az iszlám jog szemszögéből*. Elérhető: szegedma.hu április 22. (Publicisztikai beszámoló két jogi egyetemi oktató előadásáról.)
- Szigeti Péter (2014): *Maffiaállam? Passzív forradalmi konszolidáció? Vagy valami más?* Eszmélet. 4. 104. 159–169.
- Szilágyi Péter (1997): *A katonai demokrácia pszeudoállama*. Rubicon. 8. sz. 4–6.
- Takács Péter (2011): Államtan. Az állam általános sajátosságai. *Négy fejezet az állam általános elmélete köréből*. 2. Kötet. BCE KTK, Budapest.
- Taylor, Andrew (2013): *State failure*. Palgrave Macmillan, Houndmills.
- Tilly, Charles (1985): War Making and State Making as Organized Crime. In: Evans, Peter B. – Rueschemeyer, Dietrich – Skocpol, Theda (eds.): *Bringing the State Back in*. Cambridge University Press, Cambridge–New York. 169–191.
- Weiss, Michael – Hassan, Hassan (2015): *ISIS. Inside the Army of Terror*. Regan Arts, New York.